

Turystyka biedy w Lagos (Nigeria): komodyfikacja nierówności miejskich w mediach społecznościowych na przykładzie osiedla marginalnego Makoko

Michelle Mbazuigwe

m.mbazuigwe@uw.edu.pl

Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych

Abstrakt: Turystyka biedy w miastach Globalnego Południa coraz częściej funkcjonuje jako element gospodarki doświadczeń, w której miejskie nierówności, nieformalność osadnicza i niepewność przestrzenna zostają przekształcone w wizualnie atrakcyjny i ekonomicznie zbywalny produkt. Artykuł analizuje ten proces na przykładzie Makoko – nieformalnej osady rybackiej położonej nad Laguną Lagos – badając, w jaki sposób przestrzeń marginalizacji zostaje włączona w globalny obieg narracji turystycznych i medialnych. Na podstawie badań terenowych oraz jakościowej analizy treści publikowanych w mediach społecznościowych (Instagram, TikTok, YouTube) artykuł identyfikuje dominujące strategie reprezentacji Makoko, koncentrujące się na estetyzacji biedy, egzotyzacji przestrzeni oraz uprzedmiotawiającym charakterze turystyki. Analiza ukazuje, że cyfrowe narracje o Makoko oscylują pomiędzy komercyjną eksploracją „autentyczności” a dyskursem humanitarnym i aktywistycznym, który problematyzuje konflikty miejskie, wysiedlenia i strukturalne uwarunkowania depriwacji. Szczególną uwagę poświęcono mechanizmom kontroli dostępu do osiedla, roli lokalnych *gatekeeperów* oraz relacjom władzy ujawniającym się w procesie turystycznej komodyfikacji przestrzeni. Artykuł argumentuje, że turystyka w Makoko nie tylko odzwierciedla istniejące nierówności miejskie Lagosu, lecz także aktywnie je reprodukuje, wpisując się w strategie rozwoju miasta i politykę „*world-class city*”. Wnioski wskazują na ambiwalentny charakter turystyki biedy, która jednocześnie zwiększa globalną widzialność marginalizowanych społeczności i pogłębia ich symboliczne uprzedmiotowienie.

Słowa kluczowe: turystyka biedy, konflikty miejskie, niepewność przestrzenna, Makoko, Lagos

Wprowadzenie

Turystyka biedy, określana w literaturze anglojęzycznej jako *slum tourism*, oznacza rodzaj turystyki miejskiej polegający na odwiedzaniu obszarów ubóstwa, nieformalnego osadnictwa i depriwacji infrastrukturalnej, w których trudne warunki życia mieszkańców stają się elementem doświadczenia turystycznego [Dürr, Jaffe 2012, s. 114]. W literaturze stosowane są również określenia *slumming*, czyli zwiedzanie ubogich dzielnic, *ghetto tourism*, odnoszące się do turystycznego odwiedzania społecznie stygmatyzowanych obszarów miejskich oraz *poverty tourism*, tłumaczone jako turystyka ubóstwa [Frenzel, Koens, Steinbrink 2012, s. 1–3]. Współczesna turystyka biedy zaczęła rozwijać się szczególnie od lat 90. XX wieku w

metropoliach Globalnego Południa, przede wszystkim w *townshipach* Republiki Południowej Afryki, *favelach* Brazylii oraz osiedlach marginalnych Indii [Rolfes 2010, s. 421–423]. Jej rozwój wiąże się z włączaniem obszarów miejskiej deprywacji do komercyjnych ofert turystyki miejskiej oraz z rosnącym zainteresowaniem turystów doświadczeniami przedstawianymi jako bardziej „autentyczne” niż standardowe formy zwiedzania miasta [Frenzel, Koens, Steinbrink 2012, s. 4–7].

Lagos, miasto o populacji powyżej 20 milionów, jest centrum gospodarczym Afryki Zachodniej i przyciąga wielu nowych mieszkańców nie tylko z samej Nigerii. Dynamiczna urbanizacja i brak infrastruktury stwarzają warunki do powstawania coraz większej liczby nieformalnych osiedli mieszkalnych. Makoko, ironicznie nazywane „Wenecją Afryki” [Udoma 2013; Lawanson i in. 2023, s. 125], to jedna z osad położonych nad Laguną Lagos, gdzie ponad 100 000 osób żyje w trudnych warunkach [Simon i in. 2013, s. 6]. Jest to nieformalne osiedle rybackie, zamieszkiwane przez imigrantów, którzy pochodzą z różnych grup etnicznych. Makoko jest przykładem ekstremalnych warunków urbanizacji w Afryce Zachodniej. Mieszkańcy Makoko i innych osiedli marginalnych w Lagosie przez dziesięciolecia byli pozbawieni dostępu do podstawowej infrastruktury, takiej jak czysta woda, elektryczność i systemy utylizacji odpadów. Woda w Lagunie Lagos, na której budowane są budynki na palach, jest bardzo zanieczyszczona przez brak odpowiednich systemów sanitarnych. Mimo tak trudnych warunków (lub dzięki nim), Makoko stało się celem turystycznym. Jego popularność wzrosła z powodu „niewiarygodnych” warunków życia mieszkańców, co przyciągnęło początkowo indywidualnych podróżników i dokumentalistów, a następnie komercyjnych operatorów turystycznych.

Celem artykułu jest określenie, w jaki sposób Makoko, będące nieformalną osadą na wodzie, stało się komercyjnym produktem turystycznym oraz analiza towarzyszących temu dylematów etycznych i barier dostępu, w tym z perspektywy turystów, lokalnych operatorów i organizacji pozarządowych.

Artykuł składa się z siedmiu części. Pierwsza przedstawia przegląd literatury dotyczącej turystyki biedy, jej genezy, skali, głównych destynacji, motywacji turystów oraz problemów etycznych związanych z komodyfikacją deprywacji miejskiej. Druga część ma charakter metodologiczny i omawia zastosowane metody badawcze: jakościowe studium przypadku Makoko, obserwacje terenowe, wywiady eksperckie oraz jakościową analizę treści publikowanych na Instagramie, TikToku i YouTube. Trzecia część charakteryzuje Makoko jako nieformalną osadę nadwodną,

uwzględniając jej genezę, strukturę społeczną, lokalną gospodarkę, warunki mieszkaniowe, problemy infrastrukturalne i środowiskowe oraz pozycję w polityce Lagosu. Czwarta część analizuje Makoko jako produkt turystyczny, ze szczególnym uwzględnieniem kontroli dostępu, opłat i komercjalizacji przestrzeni. Piąta część dotyczy reprezentacji Makoko w mediach społecznościowych oraz sposobów wytwarzania cyfrowych wyobrażeń osiedla. Szósta część zawiera dyskusję wyników w odniesieniu do badań nad turystyką biedy w innych kontekstach geograficznych. W części siódmej przedstawiono wnioski, rekomendacje praktyczne, ograniczenia badania oraz kierunki przyszłych analiz.

Przegląd literatury

Turystyka biedy jako zjawisko turystyki kulturowej

Definicja i geneza turystyki biedy

Turystyka biedy (*slum tourism*), często określana również terminami angielskimi *slumming*, *poverty tourism* czy pejoratywnie *poorism*, stanowi kontrowersyjną formę turystyki, która polega na odwiedzaniu najbardziej zaniedbanych części miast [Dürr, Jaffe 2012]. Zjawisko to, choć jest elementem długiej tradycji, od połowy lat 90. XX wieku zaczęło zyskiwać na znaczeniu i globalizować się w metropoliach krajów Globalnego Południa [Rolfes 2010, s. 421].

Systematyczne zainteresowanie naukowe turystyką biedy rozwinęło się przede wszystkim po 2000 roku, wraz z badaniami nad zorganizowanymi wycieczkami do *townshipów* w Republice Południowej Afryki, *faweli* w Brazylii oraz osiedli marginalnych w Indiach [Frenzel, Koens, Steinbrink 2012, s. 1–3]. Badania te koncentrują się zwłaszcza na relacjach władzy, komercjalizacji ubóstwa oraz etycznych konsekwencjach przekształcania miejskiej deprywacji w doświadczenie turystyczne [Dürr, Jaffe 2012, s. 113–115]. Choć zjawisko ma historyczne korzenie sięgające XVI-wiecznego Londynu, a później XIX-wiecznego Nowego Jorku [Steinbrink 2012; Koven 2004; Dowling 2009], gdzie wyższe klasy społeczne odwiedzały biedne dzielnice w poszukiwaniu tzw. życia nizin społecznych (ang. *low life*) [Frenzel i in. 2012, s. 11], obecna dynamika jego rozwoju ma nowy charakter. Współczesne praktyki turystyki biedy czerpią z tej tradycji, stawiając biedną, „inną” lub „ciemną” stronę miasta w centrum aktywności turystycznej. W XXI w. turystyka biedy osiągnęła nowy etap w jej

150-letniej historii. Podczas gdy w XIX-wiecznym Londynie praktykowano „moralny slumming” (skupiający się na moralnej dekadencji), a w USA „etniczny *slumming*” (koncentrujący się na mniejszościach etnicznych) [Cocks 2001; Frenzel i in. 2012, s. 3], obecna forma jest określana jako „globalny *slumming*”, który charakteryzuje się globalnym przenoszeniem się zjawiska, z Północy na Południe [Rolfes i in. 2009, s. 123].

Skala i główne destynacje

W ciągu ostatnich dwóch dekad zjawisko turystyki biedy znacząco zyskało na znaczeniu zarówno pod względem ekonomicznym, jak i liczby uczestniczących turystów. Skala tego zjawiska pozostaje trudna do precyzyjnego określenia, jednak Frenzel [2016, s. 1] wskazywał, że w połowie lat 2010. w zorganizowanych wycieczkach do *slumsów*, *faweli* i *townshipów*¹ uczestniczyło ponad milion turystów rocznie. Liczba ta pokazuje skalę komercjalizacji turystyki biedy w tamtym okresie, choć ze względu na rozproszenie praktyk turystycznych i brak jednolitych statystyk powinna być traktowana jako wartość orientacyjna [Frenzel 2016].

Chociaż turystyka biedy osiągnęła skalę masową, jest ona silnie skoncentrowana. Szacuje się, że 80% turystów uczestniczących w tego typu wycieczkach robi to w zaledwie dwóch głównych destynacjach: *townships* RPA i *favelas* Brazylii [Frenzel i in. 2015, s. 237]. Również badania na temat turystyki biedy głównie obejmują studia przypadku z Afryki Południowej, Brazylii i Indii (70% wszystkich artykułów przeanalizowanych w przeglądzie literatury Gui i Zhong z 2024 roku).

Frenzel [2016] wskazuje Republikę Południowej Afryki jako jeden z kluczowych obszarów rozwoju współczesnej turystyki biedy, zwłaszcza w związku z komercjalizacją wycieczek do *townshipów* po zniesieniu apartheidu [Frenzel 2016, s. 1]. Jest to obecnie integralna część turystyki miejskiej w tym kraju. Turystyka biedy w RPA rozszerzyła się na wszystkie główne miasta, takie jak Kapsztad, Johannesburg i Durban [Frenzel i in.

¹ Choć ubogie obszary miejskie na całym świecie wykazują pewne wspólne cechy, takie jak nieformalność zabudowy, deficyty infrastrukturalne, przeludnienie, niepewny status prawny i marginalizacja społeczna, funkcjonują w literaturze pod różnymi nazwami, zakorzenionymi w lokalnych kontekstach historycznych i politycznych [UN-Habitat 2003]. Określenie *favela* odnosi się przede wszystkim do brazylijskich osiedli nieformalnych, szczególnie silnie kojarzonych z Rio de Janeiro i jego historią nierówności miejskich [Freire-Medeiros 2009]. Termin *township* dotyczy natomiast południowoafrykańskich dzielnic ukształtowanych przez segregacyjną politykę apartheidu, które po 1994 roku zostały włączone także do narracji turystyki miejskiej i dziedzictwa politycznego [Rogerson 2004; Steinbrink 2012]. Zróżnicowanie terminologiczne odzwierciedla odmienne trajektorie urbanizacji oraz relacje władzy, przez co utrudnia tworzenie jednej uniwersalnej definicji ubóstwa miejskiego i jego turystycznych reprezentacji [Dürr, Jaffe 2012].

2015, s. 237]. Turystyka ta osiągnęła charakter masowy. W samym Kapsztadzie liczba turystów uczestniczących w zorganizowanych wycieczkach szacowana jest na około 300 000 rocznie [Steinbrink 2012, s. 214]. Ten rodzaj turystyki rozwinął się po zniesieniu reżimu apartheidu i koncentrował się na historycznych, politycznych i kulturowych aspektach doświadczenia segregacji rasowej oraz walki z apartheidem, które stały się centralnym elementem narracji turystycznych [Rogerson 2004; Steinbrink 2012; Frenzel i in. 2015]. Zjawisko to funkcjonowało przede wszystkim jako rodzaj turystyki miejskiej i kulturowej, reinterpretująca przestrzeń *townshipów* jako miejsca pamięci, tożsamości i dziedzictwa politycznego w nowym, postapartheidowym kontekście [Rogerson 2004; Steinbrink 2012].

Turystyka w *fawelach*, zwłaszcza w Rio de Janeiro, rozpoczęła się równolegle z rozwojem turystyki *townshipowej* w RPA [Frenzel i in. 2012]. Początek tego zjawiska jest często łączony z Konferencją Narodów Zjednoczonych ds. Środowiska i Rozwoju (UNCED) w Rio w 1992 roku [Frisch 2012 za: Frenzel i in. 2012, s. 5]. W pierwszej dekadzie XXI wieku Rocinha była wskazywana jako jedna z głównych destynacji turystyki *fawelowej* w Rio de Janeiro i według ówczesnych szacunków liczba odwiedzających wynosiła tam około 40 000–50 000 osób rocznie [Menezes 2007, s. 12]. Nowsze badanie Madeiry i in. pokazują jednak, że współczesna analiza turystyki biedy coraz częściej opiera się na cyfrowych śladach doświadczenia turystycznego, takich jak komentarze z platformy TripAdvisor, a nie wyłącznie na szacunkach liczby odwiedzających [Madeira i in. 2026, s. 77–78]. W analizowanych komentarzach turyści opisywali wizyty w *fawelach* przede wszystkim przez pryzmat autentyczności, roli przewodnika, eksploracji miejskiej, poczucia wspólnotowości, przygody oraz ciekawości życia w przestrzeniach społecznie wykluczanych [Madeira i in. 2026, s. 78–82]. Turystyka *fawelowa* przyciąga również odmiennością kulturową, możliwością kontaktu z codziennością mieszkańców oraz elementami kojarzonymi z lokalną kulturą miejską, takimi jak muzyka, samba i punkty widokowe na miasto [Freire-Medeiros 2009; Madeira i in. 2026].

W Indiach turystyka biedy jest stosunkowo nowym zjawiskiem [Rolfes 2010, s. 435]. Główną destynacją jest Dharavi w Mumbaju, często określany jako największe osiedle marginalne w Azji. Rozwój turystyki w Dharavi został w dużej mierze napędzony przez ogromną uwagę mediów po premierze nagrodzonego Oskarem filmu „Slumdog. Milioner z ulicy” (2008) [Mendes 2010]. Wycieczki w Dharavi oraz dokumenty i vlogi na platformach typu YouTube koncentrują się mocno na działalności

ekonomicznej społeczności, podkreślając ich przedsiębiorczość i pracowitość w bardzo niepewnych warunkach.

Makoko pojawia się w źródłach internetowych i ofertach turystycznych jako rozpoznawalny cel wizyt określanych jako turystyka biedy. Jego atrakcyjność jest budowana przede wszystkim wokół nadwodnego położenia, trudnych warunków życia mieszkańców oraz narracji o „niewiarygodności” tej przestrzeni [Anago-Osho 2024]. Mimo to, brakuje artykułów naukowych na temat tego zjawiska w Lagosie.

Turystyka biedy rozprzestrzenia się dynamicznie w innych częściach Globalnego Południa, a usługodawcy widzą w niej ogromny potencjał wzrostu. Przykładami są: Kibera (Nairobi, Kenia), często określany jako największe osiedle marginalne w Afryce, stał się celem turystycznym w następstwie Światowego Forum Społecznego (WSF) w Nairobi w 2007 roku, kiedy to pierwsze wycieczki organizowały organizacje pozarządowe [Frenzel i in. 2012, s. 7]. Oprócz głównych ośrodków, zorganizowane wycieczki do obszarów o niskim statusie społeczno-ekonomicznym pojawiły się również w Mazatlán (Meksyk) (tzw. *garbage tours* od około 1997 r.), Buenos Aires (Argentyna) (np. *Villa 20* od 2004 r.), Kairze (Egipt) (*Solar CITIES Urban Eco Tours* od 2005 r.) oraz w Windhoek i Swakopmund (Namibia) (tzw. *township tours* od początku XXI wieku) [Frenzel i in. 2012, s. 5]. W Azji, poza Mumbajem, turystyka biedy jest praktykowana w Dżakarcie (Indonezja) (*Jakarta Hidden Tours* od 2008 r.), w Bangkoku (Tajlandia), np. do dzielnicy *Khlong Toei* (od 2010 r.) czy w Tondo, dzielnicy marginalnej w Manili (Filipiny).

Motywacje turystów

Motywacje turystów są złożone i często wewnętrznie sprzeczne, łącząc poszukiwanie głębokich doświadczeń z ciekawością moralnie wątpliwych aspektów ubóstwa miejskiego [Gui i Zhong, 2024, s. 8]. Zjawisko to jest silnie osadzone w przemianach współczesnej turystyki, w której osiedla nieformalne i inne przestrzenie miejskiej marginalizacji bywają przedstawiane jako miejsca szczególnej autentyczności oraz alternatywa wobec standardowych form zwiedzania miasta [Gandecka 2016].

Autentyczność należy rozumieć jako jedną z kluczowych kategorii doświadczenia turystycznego. Wang [1999] wyróżnia jej ujęcie obiektywistyczne, konstruktywistyczne i egzystencjalne, pokazując, że autentyczność może odnosić się zarówno do odwiedzanych obiektów i praktyk, jak i do subiektywnego doświadczenia turysty. W przypadku turystyki biedy szczególne znaczenie ma autentyczność

konstruktywistyczna i egzystencjalna, ponieważ turyści poszukują przede wszystkim poczucia kontaktu z „prawdziwym” życiem miasta, a nie obiektywnie weryfikowanej oryginalności odwiedzanej przestrzeni.

Kluczowe motywy turystów odwiedzających osiedla marginalne koncentrują się na chęci zobaczenia „autentycznego” i „rzeczywistego” życia [Dürr, Jaffe 2012, s. 115; Frenzel i in. 2015, s. 242]. Turyści pragną doświadczyć „rzeczywistego” życia lub „pełnego/prawdziwego obrazu” odwiedzanego miasta lub kraju, co jest alternatywą dla głównego nurtu turystyki masowej. Deprywacja miejska służy tu do odróżnienia doświadczeń turystycznych określanych jako „rzeczywiste” od innych form turystyki postrzeganych jako „sztuczne” [Mowforth i Munt 2009]. Taką logikę można powiązać z ujęciem Cohena [1988], który traktuje autentyczność jako kategorię negocjowaną, a komodyfikację jako proces mogący przekształcać znaczenia praktyk i obiektów włączanych w obieg turystyczny. W turystyce biedy oznacza to, że wybrane elementy codzienności mieszkańców, takie jak warunki mieszkaniowe, infrastrukturalne braki, praca nieformalna czy widzialność życia prywatnego w przestrzeni publicznej, mogą zostać przekształcone w element płatnego doświadczenia turystycznego [Rolfes 2010; Frenzel i in. 2012; Frenzel i in. 2015].

W niektórych analizach wskazuje się, że turystyka biedy opiera się na „odwróconej estetyce” (*inverted aesthetics*), gdzie turysta pragnie zobaczyć „dramat osiedli prowizorycznych”, a ubóstwo jest elementem przyciągającym i stanowi tło dla tego typu turystyki [Rolfes 2010; Frenzel i in. 2012; Frenzel i in. 2015]. Taylor [2001] wskazuje, że w turystyce wytwarzanie autentyczności może działać jako mechanizm dystansowania, który wzmacnia pragnienie kontaktu z odmiennością i uczestniczy w produkcji wartości doświadczenia turystycznego. W odniesieniu do turystyki biedy mechanizm ten pomaga wyjaśnić, dlaczego przestrzenie marginalizacji są przedstawiane jako szczególnie „prawdziwe”, „szczerze” lub bliższe realnemu życiu niż przestrzenie oficjalnej turystyki miejskiej.

Podczas badania Rolfes’a w 2010 roku ankiety przeprowadzone wśród turystów w Kapsztadzie wykazały, że jednym z głównych powodów uczestnictwa w wycieczce do *townshipu* była chęć zobaczenia „Prawdziwej Afryki” („Real Africa”). Poszukiwana autentyczność charakteryzuje się możliwością „rzucenia okiem” na miejsca, które są zazwyczaj zamknięte dla innych, co tworzy „narrację objawienia”. Umożliwia to turystom odczucie uprzywilejowania i wyjątkowości [Rolfes 2010, s. 421]. Autentyczność jest więc subiektywnym doświadczeniem, które turysta może przeżywać

jako potwierdzenie własnego człowieczeństwa [Steinbrink 2012]. Według Manfreda Rolfes'a [2010] należy zauważyć, że autentyczność i rzeczywistość w tym kontekście nie mają charakteru esencjalnego, ponieważ są konstruowane przez operatorów turystycznych, przewodników, narracje promocyjne i oczekiwania samych turystów. Operatorzy często korzystają z lokalnych przewodników, aby zapewnić wgląd w prywatne i ekonomiczne sytuacje codzienne mieszkańców, tym samym kreując wrażenie autentyczności.

Etyka, władza i komodyfikacja deprywacji

Jednym z głównych problemów podejmowanych w literaturze dotyczącej turystyki biedy jest jej wymiar etyczny, związany z przekształcaniem ubóstwa, deprywacji infrastrukturalnej i nierówności miejskich w produkt turystyczny [Dürr, Jaffe 2012, s. 113–115]. Kontrowersje wynikają przede wszystkim z asymetrii między turystami, operatorami wycieczek i mieszkańcami odwiedzanych osiedli², ponieważ codzienne życie społeczności marginalizowanych staje się przedmiotem obserwacji osób zajmujących zwykle bardziej uprzywilejowaną pozycję społeczną i ekonomiczną [Dürr, Jaffe 2012, s. 114]. Rolfes wskazuje, że krytyka turystyki biedy dotyczy zwłaszcza waloryzowania i marketingowego przedstawiania *slumsów*, *faweli* oraz *townshipów* jako atrakcji turystycznych, co może prowadzić do redukcji ubóstwa do elementu miejskiego spektaklu [Rolfes 2010, s. 422]. W tym ujęciu problematyczny charakter turystyki biedy polega na tym, że trudne warunki życia mieszkańców są włączane w płatne doświadczenie turystyczne jako przedmiot ciekawości, emocjonalnego poruszenia i konsumpcji wizualnej [Rolfes 2010, s. 422; Frenzel, Koens, Steinbrink 2012, s. 1–3].

Etyka jest kluczowym problemem w turystyce biedy. Krytycy, w tym aktywiści z Kenii, wskazują na fundamentalny dylemat: turyści zyskują zdjęcia, a mieszkańcy tracą godność [Oyebo, 2018]. Według Jamesa Akeema Anago-Osho [2024], turystyka biedy bywa postrzegana jako hańba dla narodu, mimo że sami operatorzy turystyczni często sprzeciwiają się postrzeganiu ich wycieczek jako „wizyt w zoo” lub „safari”.

Choć wycieczki zazwyczaj nie mają na celu jawnego pokazywania wyłącznie nędzy, to ubóstwo jest nieodłącznym elementem scenerii, która jest niejawnie sprzedawana jako domniemana atrakcja lub element „rzeczywistości” [Rolfes 2010,

² Rolfes używa określenia *socio-voyeuristic aspects*, które w niniejszym artykule oddano opisowo jako asymetryczne i uprzedmiotawiające spojrzenie turystyczne [Rolfes 2010, s. 422].

s. 422; Wise i in. 2019; Gui i Zhong, 2024]. Operatorzy turystyczni często stosują mechanizmy, które mają na celu skorygowanie negatywnego wizerunku osiedli marginalnych (zdominowanego przez biedę, przestępczość i przemoc). Celem jest odwrócenie uwagi od jawnej biedy i skupienie się na pozytywnych aspektach, takich jak chęć rozwoju, sukcesy, kultura i normalność sytuacji życiowej mieszkańców [Steinbrink 2012, s. 219; Frenzel i in. 2015, s. 239]. W Kapsztadzie, badania wykazały, że ocena *townshipów* przez turystów po odbyciu wycieczki przesuwiała się w kierunku pojęć takich jak „piękny, bezpieczny, pokojowy i czysty”, w porównaniu do opinii sprzed wycieczki [Rolfes 2010, s. 431].

Turystyka biedy opiera się na komodyfikacji deprywacji miejskiej, co jest ściśle związane ze strukturami władzy [Dürr, Jaffe 2012, s. 113]. W wielu miejscach dostęp do osiedli marginalnych jest kontrolowany i spieniężany przez lokalnych gatekeeperów. Fakt, że za wstęp żąda się opłaty nawet w wysokości 200 USD, jest bezpośrednim dowodem na to, że turystyka biedy jest postrzegana jako lukratywny biznes. Wysokie ceny, jak również oferty wycieczek filantropijnych (np. wizyta w szkole, by ją wesprzeć), wpisują się w nurt turystyki etycznej, choć często krytykuje się ich ograniczony wpływ na lokalną gospodarkę i niskie korzyści dla najuboższych [Freire-Medeiros, 2009; Gui i Zhong, 2024].

Luka badawcza

Dotychczasowa literatura dotycząca turystyki biedy wypracowała ważne ramy interpretacyjne dla analizy komodyfikacji ubóstwa, relacji władzy, poszukiwania autentyczności oraz etycznych konsekwencji odwiedzania osiedli marginalnych. Badania te opierają się jednak przede wszystkim na dobrze rozpoznanych przypadkach *townshipów* Republiki Południowej Afryki, *faweli* brazylijskich oraz Dharavi w Indiach. Znacznie słabiej rozpoznane pozostają przypadki miast Afryki Zachodniej, zwłaszcza Lagosu, gdzie turystyka biedy rozwija się w warunkach gwałtownej urbanizacji, niepewności osadniczej oraz presji na tereny nadwodne.

Szczególnie istotnym, a dotąd słabo opisanym przypadkiem jest Makoko. Brakuje badań, które analizowałyby Makoko jako produkt turystyczny oraz pokazywały, w jaki sposób jego obraz jest konstruowany i rozpowszechniany w mediach społecznościowych. Dotychczasowe opracowania dotyczące Makoko koncentrują się głównie na kwestiach nieformalnego osadnictwa, warunków mieszkaniowych,

zagrożeń środowiskowych, wysiedleń i polityki miejskiej, natomiast nie na turystycznej komodyfikacji tej przestrzeni.

Niniejszy artykuł wypełnia tę lukę, łącząc perspektywę badań nad turystyką biedy z analizą cyfrowych reprezentacji Makoko oraz z kontekstem konfliktów miejskich w Lagosie. Wkład artykułu polega na pokazaniu, jak nieformalna osada nadwodna zostaje przekształcona w wizualnie atrakcyjny i ekonomicznie zbywalny produkt, jaką rolę odgrywają w tym procesie media społecznościowe, lokalni gatekeeperzy i operatorzy turystyczni oraz w jaki sposób narracje o autentyczności, pomocy i egzotyce współlistnieją z realną niepewnością osadniczą mieszkańców.

Materiał i metody

Artykuł opiera się na jakościowym studium przypadku Makoko, nieformalnej osady nadwodnej położonej nad Laguną Lagos. Wybór przypadku wynikał z jego rosnącej widoczności w narracjach turystycznych i medialnych, włączania osiedla do komercyjnych ofert turystyki miejskiej oraz powiązania z konfliktami o przestrzeń, niepewnością osadniczą i polityką rozwoju Lagosu jako miasta światowej klasy.

Materiał empiryczny obejmował obserwacje terenowe prowadzone przez autorkę w Makoko w marcu 2024 roku i we wrześniu 2025 roku oraz 6 wywiadów eksperckich z przedstawicielami organizacji pozarządowych, naukowcami oraz planistami miejskimi. Podczas wizyt sporządzano notatki terenowe i dokumentację fotograficzną, koncentrując się na organizacji przestrzeni wodnej, sposobach przemieszczania się, infrastrukturze, obecności praktyk turystycznych oraz mechanizmach kontroli dostępu do osiedla. Materiał terenowy i wnioski z wywiadów wykorzystano do interpretacji kontekstu przestrzennego i społecznego Makoko oraz do zestawienia obserwacji własnych z narracjami obecnymi w mediach społecznościowych.

Drugą część materiału badawczego stanowiły publicznie dostępne treści opublikowane w mediach społecznościowych. W badaniu zastosowano jakościową analizę treści mediów społecznościowych jako uzupełniającą metodę rozpoznania współczesnych narracji dotyczących turystyki biedy. Metoda ta została wykorzystana w celu uchwycenia sposobów wizualnej i tekstowej reprezentacji Makoko w globalnym obiegu cyfrowym, a także identyfikacji dominujących schematów interpretacyjnych, estetycznych i dyskursywnych związanych z postrzeganiem tej przestrzeni.

Analizie poddano treści publikowane na trzech głównych platformach społecznościowych: Instagram, TikTok oraz YouTube. Wybór tych platform został

uzasadniony ich kluczową rolą w produkcji i dystrybucji wizualnych narracji turystycznych, treści aktywistycznych oraz materiałów dokumentalnych dotyczących miast Globalnego Południa.

Wykorzystanie treści publikowanych przez użytkowników platform cyfrowych ma już ugruntowane miejsce w badaniach nad turystyką, doświadczeniem turystycznym i społecznym konstruowaniem wizerunku miejsc. W odniesieniu do turystyki biedy Wise i in. [2019] analizowali wpisy z platformy TripAdvisor dotyczące Rocinha Favela Tour w Rio de Janeiro, traktując je jako materiał pozwalający rozpoznać sposoby interpretowania *faweli* jako atrakcji turystycznej, przestrzeni autentycznego doświadczenia oraz środowiska życia społeczności narażonej na uprzedmiotowienie. Sarrića i in. [2021] badali cyfrowe reprezentacje destynacji turystyki biedy w Indiach, Republice Południowej Afryki i Brazylii, koncentrując się na zapośredniczonym przez media społecznościowe spojrzeniu turystycznym oraz społecznych wyobrażeniach o slumsach. Crapolicchio i in. [2022] rozwinęli ten kierunek badań, analizując obrazy turystyki biedy publikowane na TripAdvisorze oraz ich wpływ na stereotypizację mieszkańców osiedli marginalnych. Autorzy pokazali, że sposób ramowania zdjęć ma znaczenie dla odbioru przedstawianych społeczności: fotografie opisywane w kategoriach turystyki lub TripAdvisora mogą obniżać przypisywaną mieszkańcom kompetencję i moralność, podczas gdy ramowanie wolontariackie sprzyja bardziej pozytywnym ocenom. Z kolei Volo i Irimiás [2021] wskazują na znaczenie Instagrama w badaniach turystycznych jako źródła danych wizualnych, umożliwiających analizę sposobów przedstawiania i estetyzowania miejsc w obiegu cyfrowym.

Przyjęta w niniejszym artykule metodyka nawiązuje do tych badań przez potraktowanie treści cyfrowych jako materiału empirycznego pozwalającego rozpoznać dominujące narracje turystyczne, wizualne i etyczne. Różni się jednak zakresem materiału oraz charakterem analizy. Wcześniejsze prace nad turystyką biedy opierały się często na tekstowych recenzjach z jednej platformy, zwłaszcza TripAdvisor. W tym badaniu analizie poddano treści pochodzące z trzech platform o silnym wymiarze wizualnym i audiowizualnym: Instagrama, TikToka i YouTube'a. Pozwala to uchwycić zarówno język opisu, jak i strategię kadrowania, estetyzacji, egzotyzacji oraz przedstawiania relacji między turystą, mieszkańcami i przestrzenią Makoko.

Materiał badawczy obejmował treści opublikowane w okresie od marca 2021 do grudnia 2025 roku. Początek okresu badawczego wyznacza moment wyraźnego wzrostu liczby treści publikowanych w mediach społecznościowych na temat Makoko,

związany z intensyfikacją zainteresowania osadą jako celem wizyt oraz elementem narracji turystyki miejskiej. Zbiór danych został utworzony na podstawie wyszukiwań przy użyciu zestawu słów kluczowych i hashtagów, obejmujących m.in.: #Makoko, #MakokoSlum, #LagosSlums. Kryterium włączenia do próby stanowiło bezpośrednie odniesienie wizualne lub tekstowe do Makoko jako przestrzeni turystycznej lub symbolu miejskiej marginalizacji.

Łącznie zgromadzono:

- 50 postów z platformy Instagram,
- 25 materiałów wideo z TikToka,
- 10 materiałów wideo z YouTube.

Dobór próby miał charakter celowy i był ukierunkowany na uchwycenie możliwie szerokiego spektrum narracji dotyczących Makoko – od treści tworzonych przez turystów i twórców turystycznych, przez organizacje pozarządowe i aktywistów, po materiały publikowane przez media oraz oficjalne instytucje. Celem było zestawienie odmiennych perspektyw i sposobów reprezentowania Makoko jako przestrzeni turystycznej oraz symbolu miejskiej marginalizacji.

Zgromadzony materiał został poddany jakościowej analizie treści oraz analizie dyskursu wizualnego, osadzonej w perspektywie krytycznych studiów miejskich i badań nad turystyką biedy. Analiza miała charakter wieloetapowy. W pierwszym kroku dokonano wstępnego porządkowania danych oraz ich klasyfikacji według typu nadawcy, wyróżniając cztery kategorie autorów: (1) turyści i twórcy turystyczni (w tym vlogerzy), (2) organizacje pozarządowe i aktywiści, (3) media krytyczne, dokumentaliści i artyści, (4) oficjalne instytucje rządowe oraz lokalne władze.

W kolejnym etapie przeprowadzono kodowanie materiału empirycznego. Kodowanie materiału empirycznego miało charakter hybrydowy i łączyło kody aprioryczne z kodami indukcyjnymi, wyłanianymi w toku analizy tematycznej danych empirycznych [Fereday, Muir-Cochrane, 2006; Saldaña, 2016]. Kody aprioryczne zostały zaczerpnięte z literatury przedmiotu dotyczącej turystyki biedy, krytycznych studiów nad reprezentacją ubóstwa oraz badań nad wizualnością i egzotyzacją przestrzeni marginalnych [Urry, 2002; Hutnyk, 1996; Rose, 2016]. Obejmowały one m.in. takie kategorie jak estetyzacja biedy, egzotyzacja przestrzeni, uprzedmiotowienie mieszkańców, narracje humanitarne oraz reprezentacje konfliktów miejskich i wysiedleń. Kody indukcyjne wynikały bezpośrednio z materiału empirycznego, w tym

motywy niepewności przestrzennej i społecznej oraz ambiwalentne strategie filantropii deklaratywnej.

Analiza treści wizualnych została przeprowadzona z wykorzystaniem wybranych elementów analizy semiotycznej. Szczególną uwagę poświęcono kompozycji kadru, obecności lub nieobecności mieszkańców, sposobom przedstawiania infrastruktury, relacjom między turystą a przestrzenią osiedla marginalnego oraz zabiegom estetycznym, takim jak światło, kolorystyka i kadrowanie. Analiza tekstów opisowych i komentarzy koncentrowała się natomiast na języku emocji, egzotyki, współczucia i sensacyjności, a także na odwołaniach do narracji humanitarnej i rozwojowej.

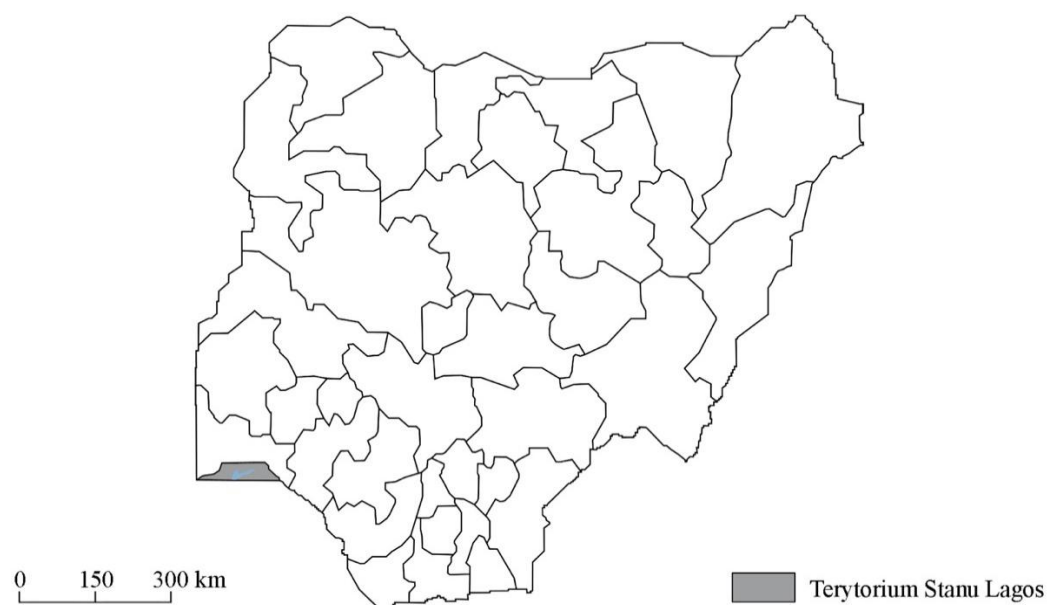
Całość procedury analitycznej była prowadzona iteracyjnie, z ciągłym porównywaniem kategorii, co pozwoliło na stopniowe porządkowanie materiału i identyfikację dominujących wzorców reprezentacji Makoko. Zastosowane podejście umożliwiło powiązanie analizy empirycznej z krytyczną perspektywą teoretyczną, w której kluczowe znaczenie mają relacje władzy, nierówności przestrzenne oraz mechanizmy symbolicznego konstruowania miejskiej marginalności.

Analiza mediów społecznościowych została wybrana jako narzędzie rozpoznania współczesnych, cyfrowo konstruowanych reprezentacji Makoko, funkcjonujących w globalnym obiegu wizualnym. Szczególną uwagę poświęcono relacji między przedstawianiem osiedla jako przestrzeni egzotycznej i spektakularnej a jego rzeczywistą dynamiką konfliktową, społeczną i infrastrukturalną.

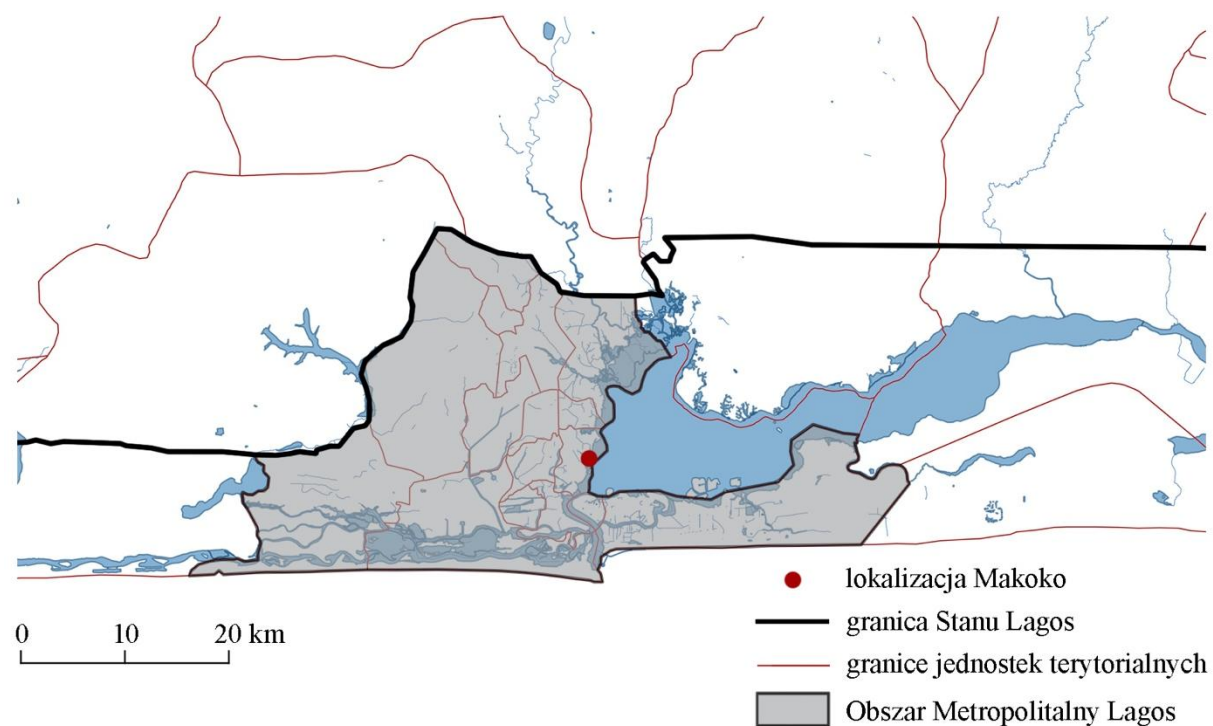
Badanie zostało przeprowadzone z zachowaniem zasad etyki badań społecznych. Analizowane treści pochodziły wyłącznie z publicznie dostępnych profili. W artykule nie przytaczano nazw użytkowników ani bezpośrednich identyfikowalnych danych autorów.

Wyniki badań: Makoko jako przykład turystyki biedy w Lagosie

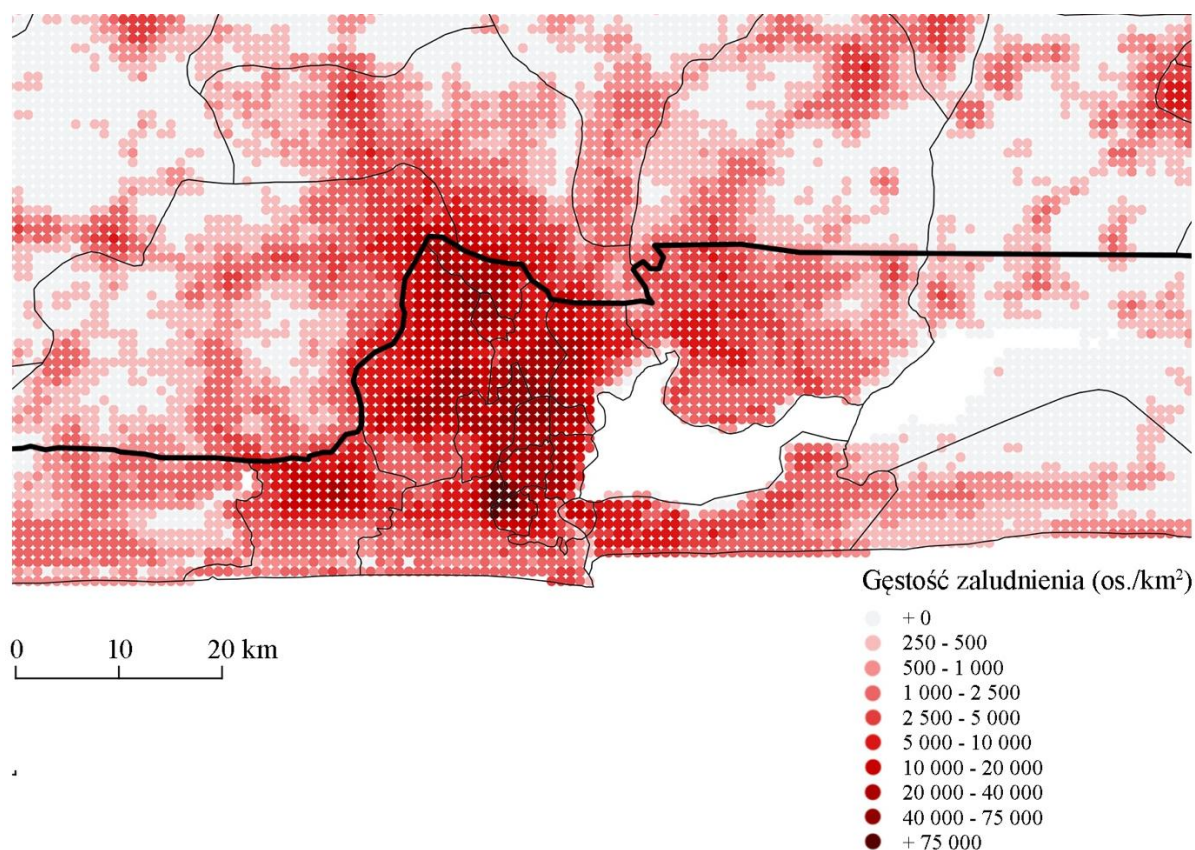
Makoko to wspólnota zlokalizowana na obszarze przybrzeżnym w obrębie lądu miasta Lagos (*Lagos Mainland*), w południowo-zachodniej części Nigerii. Jest to osiedle nadwodne, w dużej mierze zbudowane na palach nad wodami Laguny Lagos. Makoko jest powszechnie określane mianem „największego pływającego slumsu świata” i ironicznie nazywane „Wenecją Afryki”. Osiedle to wyrosło z niewielkiej osady rybackiej, a jego początki sięgają co najmniej XVIII wieku, kiedy to odnotowano tam aktywność rybacką i interakcje społeczne [Lawanson i in. 2023, s. 3].

Ryc. 1 Lokalizacja Stanu Lagos na tle Nigerii, opracowanie własne

Ryc. 2 Położenie Makoko w Obszarze Metropolitalnym Lagos, opracowanie własne

Ryc. 3 Gęstość zaludnienia Lagosu, Stan Lagos, Nigeria, 2020 rok, opracowanie własne, źródło danych: WorldPop (<https://dx.doi.org/10.5258/SOTON/WP00674>)

Makoko zostało pierwotnie założone przez ludy Egun i Ijaw, które tradycyjnie utrzymują się z rybołówstwa. Ludność Egun, zamieszkująca część osiedla położoną na wodzie, pochodzi z Badagary i Republiki Beninu. Egunowie są historycznie jednym z ludów morskich (*seafaring people*), zamieszkującym tereny wzdłuż wybrzeża Afryki Zachodniej. Wśród mieszkańców Makoko znajdują się również Ilajowie, Jorubowie oraz migranci z sąsiednich krajów afrykańskich, takich jak Togo, Ghana, Benin i Kamerun [Makanju i in. 2019, s. 477]. Makoko jest zorganizowane wokół sześciu odrębnych wiosek, z czego cztery – Oko Agbon, Adogbo, Migbewhe i Yanshiwhe – stanowią „Makoko na wodzie”, podczas gdy Sogunro i Apollo znajdują się na lądzie [Lawanson i in. 2023, s. 3].

Osiedle to stało się schronieniem dla setek tysięcy osób. Dzielnica zajmuje około 72 ha powierzchni, biorąc pod uwagę zabudowaną powierzchnię laguny. Szacunki populacji wahają się od 100 000 do 300 000 mieszkańców, z czego około połowa żyje bezpośrednio na wodzie [HIFA 2025]. Trudno znaleźć informacje na temat rzeczywistej gęstości zaludnienia na tym obszarze. Wiadomo jednak, że nie jest to najbardziej zagęszczona dzielnica marginalna w Lagosie.

Ryc. 4 Lokalizacja osiedla marginalnego Makoko na tle tkanki urbanistycznej Lagosu, opracowanie własne

Ryc. 5 główny ciąg wodny w Makoko, marzec 2024, opracowanie własne

Ryc. 6 obrzeża Makoko na otwartą lagunę z widokiem na Third Mainland Bridge, marzec 2024, opracowanie własne

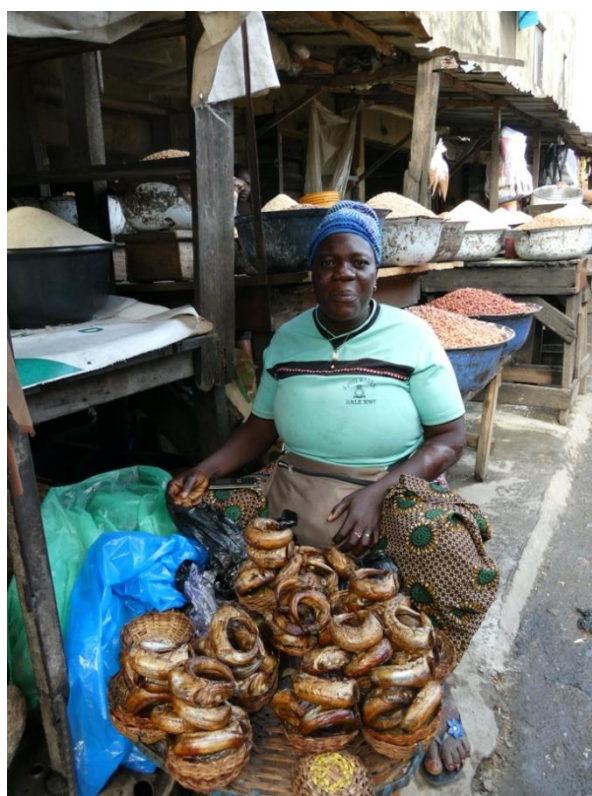
Rybołówstwo i gospodarka nadwodna

Funkcjonowanie Makoko jest ściśle powiązane z Laguną Lagos, która stanowi podstawę lokalnej gospodarki. Transport wodny odgrywa kluczową rolę w funkcjonowaniu osiedla. Drewniane łodzie stanowią podstawowy środek przemieszczania się. Za ich pośrednictwem odbywa się transport ludzi, ryb oraz materiałów niezbędnych do funkcjonowania gospodarstw domowych i działalności rybackiej (ryc. 5 i 6).

Rybołówstwo pozostaje dominującą formą aktywności ekonomicznej, determinując zarówno strukturę zatrudnienia, jak i przestrzenny charakter osiedla. Bezpośredni dostęp do wody sprawia, że Makoko jest postrzegane jako miejsce oferujące relatywnie stabilne możliwości utrzymania w porównaniu z innymi obszarami nieformalnej zabudowy Lagosu, położonymi głęboko na lądzie. Podział ról w lokalnej gospodarce rybackiej jest wyraźnie określony płciowo. Mężczyźni zajmują się przede wszystkim połowem ryb, natomiast kobiety pełnią kluczową rolę w dalszych etapach łańcucha produkcyjnego. Do ich głównych zadań należy czyszczenie, wędzenie i sprzedaż ryb [Oloko 2019; Oloko i in. 2022, s. 124] (ryc. 7 i 8). Taki model organizacji pracy wzmacnia lokalne sieci ekonomiczne, oparte na relacjach rodzinnych i sąsiedzkich.

Stosowane w Makoko metody połowu mają charakter tradycyjny i są dostosowane do specyfiki płytkich wód laguny. Jedną z powszechnych technik jest wykorzystanie stacjonarnych konstrukcji połowowych, polegających na wbijaniu gałęzi i pali w dno laguny w celu wyznaczenia obszarów zatrzymywania ryb. W obrębie tych stref instalowane są systemy sieci i koszy połowowych wykonanych z plecionych włókien naturalnych lub syntetycznych, pełniące funkcję pułapek. Umożliwia to wydajny połów oraz efektywne wykorzystanie lokalnych warunków hydrologicznych, w tym prądów wodnych i sezonowych migracji ryb.

Istotnym elementem zaplecza technicznego lokalnego rybołówstwa jest infrastruktura magazynowa o charakterze nieformalnym. Przestrzeń pod *Third Mainland Bridge* – jedną z kluczowych arterii transportowych Lagosu – wykorzystywana jest jako miejsce składowania narzędzi połowowych, w tym sieci, lin, koszy rybackich oraz elementów konstrukcji palowych.

Ryc. 7 i 8, kobieta wędzi ryby na terenie osiedla marginalnego (z lewej), kobieta na targu sprzedająca wędzone ryby (z prawej), wrzesień 2025, opracowanie własne

Budownictwo

Ze względu na unikalne położenie Makoko na styku lądu i laguny, lokalna zabudowa mieszkaniowa została dostosowana do środowiska wodnego oraz częstych zagrożeń hydrologicznych. Duża część osiedla funkcjonuje bezpośrednio na wodzie, domy są wznoszone na drewnianych palach wbitych w dno laguny, co umożliwia

utrzymanie konstrukcji powyżej zmiennego poziomu wody oraz zapewnia podstawową stabilność podczas powodzi [Adama 2020, s. 219] (ryc. 9).

Materiały budowlane wykorzystywane w Makoko są łatwo dostępne i tanie. Dominują: bambus, drewniane deski oraz odpady budowlane, co wynika zarówno z ograniczeń ekonomicznych mieszkańców, jak i z braku formalnego ustalenia własności gruntów (ryc. 10 i 11). Konstrukcje murowane występują rzadko i są ograniczone do części lądowej osiedla; nawet tam jednak ustępują one zabudowie tymczasowej, lepiej przystosowanej do wilgotnego klimatu i niestabilnego gruntu.

Drewniane domy, choć relatywnie dobrze radzą sobie z wysoką wilgotnością powietrza i bezpośrednim kontaktem z wodą, pozostają podatne na uszkodzenia. Powodzie, silne opady oraz degradacja materiałów prowadzą do częstych zniszczeń konstrukcji, wymagających regularnych napraw lub całkowitej odbudowy (ryc. 13).

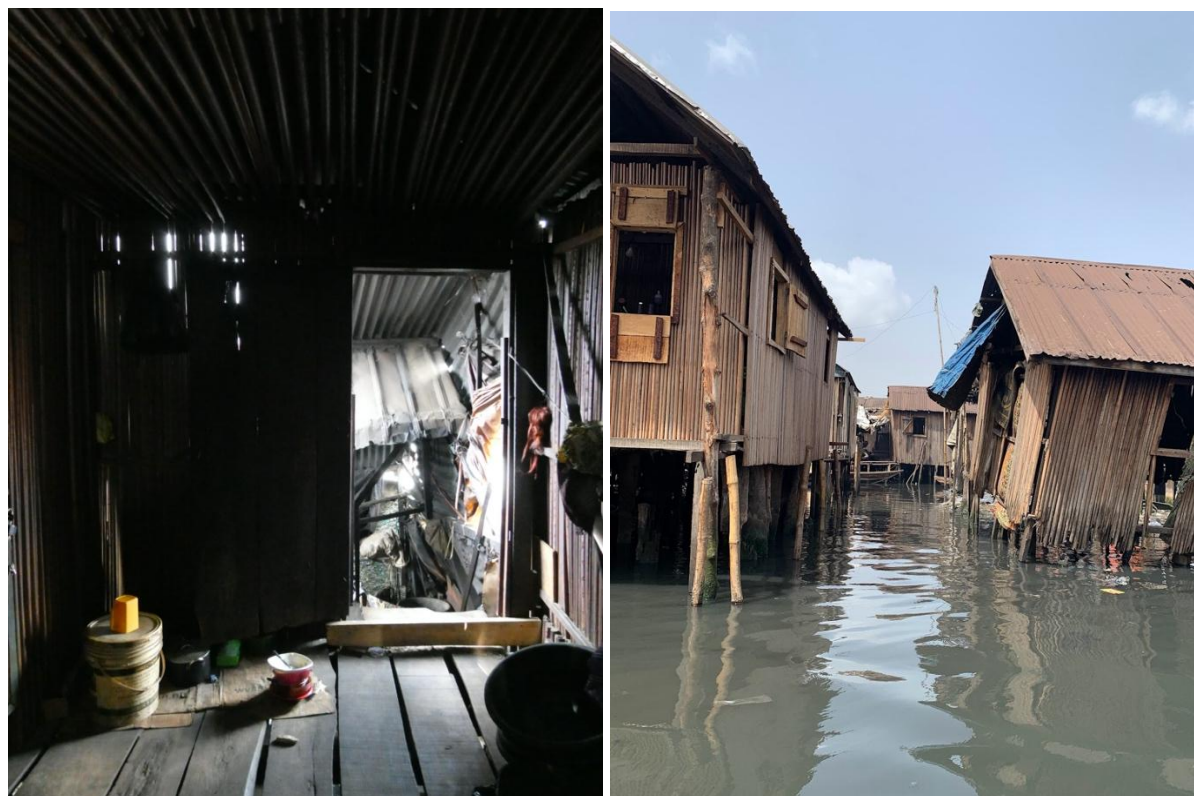
Na obszarach lądowych, szczególnie w strefach obrzeżnych narażonych na zalewanie, mieszkańcy również stosują lekkie technologie budowlane. Domy często podnoszone są na prowizorycznych fundamentach lub wznoszone na niestabilnym podłożu, co zwiększa ich podatność na degradację, ale jednocześnie umożliwia względnie szybkie odtworzenie zabudowy po zniszczeniach. W odpowiedzi na ograniczoną dostępność przestrzeni oraz presję demograficzną, część budynków jest dwukondygnacyjna. Górne poziomy pełnią często funkcję mieszkalną (ryc. 12), podczas gdy dolne są przeznaczone na działalność gospodarczą, hodowlaną, magazynowanie lub pozostają okresowo zalewane.

Ryc. 9 początek konstruowania nowej zabudowy na Lagunie Lagos, marzec 2024, opracowanie własne

Ryc. 10 i 11 zabudowa na wodzie, po lewej stronie sklep, po drugiej jeden z nielicznych piętrowych domów, marzec 2024, opracowanie własne

Ryc. 12 i 13 Pierwsze piętro dwupoziomowego domu (z lewej); zawałony budynek mieszkalny (z prawej), wrzesień 2025, opracowanie własne

Problemy z którymi mierzy się Makoko

Osiedle cierpi na poważny niedostatek podstawowych udogodnień.

- Woda i energia: brakuje dostępu do czystej wody pitnej i elektryczności. Mieszkańcy muszą polegać na wspólnych kranach, studniach lub kupować drogie detaliczne porcje wody (woreczki *sachet water*), ponieważ zasolenie utrudnia dostęp do wód gruntowych.
- Drogi i transport: brakuje utwardzonych dróg oraz skutecznych systemów drenażowych (ryc. 14).
- Opieka zdrowotna i edukacja: brakuje placówek opieki zdrowotnej i szkół.
- Degradacja sanitarna i środowiskowa: Makoko zмага się z poważnym zanieczyszczeniem. Brak odpowiednich systemów sanitarnych i usuwania odpadów jest chroniczny. Odpady stałe i ścieki domowe są często wyrzucane bezpośrednio do Laguny. Woda zanieczyszczona ściekami prowadzi do wysokiego wskaźnika chorób przenoszonych przez wodę, takich jak malaria, tyfus i cholera.

Te braki infrastrukturalne, w połączeniu z położeniem na terenie Laguny, sprawiają, że mieszkańcy Makoko są szczególnie narażeni na powodzie, które występują co najmniej

trzy razy w roku. Infrastruktura jest nie tylko niewystarczająca, ale również brakuje jej oficjalnego uznania przez formalne planowanie, co prowadzi do ciągłej niepewności przestrzennej i zagrożenia eksmisją.

Ryc. 14 problem z zalewaniem uliczek podczas pory deszczowej w części osiedla znajdującej się na łądzie. Woda jest bardzo zanieczyszczona, mieszkańcy muszą się przez nią przemieszczać pieszo, wrzesień 2025, opracowanie własne

Makoko a polityka „world-class city” Lagosu

Jednym z elementów struktury przestrzenno-funkcjonalnej miast postkolonialnych są dzielnice marginalne. Ich obecność w miastach Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej jest w dużej mierze spuścizną po czasach kolonialnych. Jest to bezpośredni skutek dużych nierówności społecznych, niekontrolowanej migracji ze wsi do miast oraz zróżnicowanej struktury rasowo-etnicznej, zjawisk nasilonych w czasach kolonialnych. W Lagosie, wiele rozległych dzielnic marginalnych jest pozostałością po nieudanej strategii industrializacji miasta.

Makoko i inne społeczności zamieszkujące osiedla marginalne przy Lagunie Lagos znajdują się w samym centrum konfliktu przestrzenno-funkcjonalnego wynikającego z agresywnej polityki władz stanu Lagos, dążących do osiągnięcia statusu „World-Class city” i „mega city” [Alade, 2022, s. 1]. W kontekście globalnej konkurencji między miastami, Makoko funkcjonuje jako przestrzeń sprzeczna z dominującą wizją rozwoju Lagosu, co w praktyce przekłada się na politykę

marginalizacji, przymusowych wysiedleń oraz chroniczną niepewność prawną mieszkańców.

Lagos jako centrum gospodarcze Nigerii, jest jednym z najszybciej rozwijających się obszarów miejskich na świecie, z populacją przekraczającą 20 milionów mieszkańców. Dążenie do statusu „*World-Class city*” jest motywowane chęcią przyciągnięcia inwestycji zagranicznych i uczynienia miasta porównywalnym z innymi globalnymi metropoliami.

Strategia ta jest legitymizowana przez kolejne administracje stanowe za pomocą sloganu *Eko o ni baje* (Lagos nie upadnie/nie zepsuje się), który służy jako ideologia partycypacyjna, mająca mobilizować poparcie społeczne dla neoliberalnych programów rozwojowych [Alade, 2022, s. 1]. Krytycy jednak wskazują, że hasło to jest wypaczane i służy jako dyskurs legitymizujący elitarny rozwój, który marginalizuje i wyklucza ubogich mieszkańców.

W świetle aspiracji do bycia miastem światowej klasy, Makoko jest konsekwentnie postrzegane przez władze jako „plama na krajobrazie Lagosu” [Uduma-Olugu, Oduwaye, 2010, s. 762]. Osiedla nieformalne, takie jak Makoko, są teoretyzowane jako nieporządek i przeszkoda, którą należy usunąć, aby utorować drogę dla nowoczesnego megamiasta. Ubodzy mieszkańcy osiedli nieformalnych są w tej retoryce przedstawiani jako „niewidzialna siła robocza” lub „zagrożenie” dla postępu miasta. Z wywiadów z przedstawicielami organizacji pozarządowych wynika, że w niektórych agencjach rządowych, jak Lagos State Physical Planning and Development Authority, społeczności te są wprost nazywane „zdeprawowanymi społecznościami” (*blighted communities*). Makoko, położone w samym sercu Lagosu, jest uważane za teren o wysokiej wartości inwestycyjnej, a jego likwidacja ma na celu „zwolnienie” tego cennego terenu pod luksusową zabudowę.

Polityka dążenia do „*World-Class city*” jest silnie powiązana z gentryfikacją i neoliberalnym rozwojem terenów przybrzeżnych w Lagosie. Władze planują przekształcić tereny nadwodne w centra turystyczne i rekreacyjne. Najbardziej znaczącym przykładem tej polityki jest budowa Eko Atlantic City na zrehabilitowanym z oceanu terenie, określanego jako „Dubaj Afryki”. Makoko, nazywane „Wenecją Afryki”, stanowi degradujący kontrast dla wizji luksusowego nabrzeża.

Przymusowe eksmisje są od dawna narzędziem polityki miejskiej Lagosu. Rząd stanowy wykorzystuje je do „oczyszczania” osiedli nieformalnych pod kątem planowanych inwestycji. Makoko od lat znajduje się pod stałym zagrożeniem eksmisji

i rozbiórką, które się nasiliło w ciągu ostatnich 20 lat w związku z gentryfikacją. W lipcu 1990 roku ponad 300 000 rodzin o niskich dochodach zostało siłą eksmitowanych z rejonu osiedla marginalnego Maroko, innej nadwodnej dzielnicy marginalnej, a teren ten został przekształcony w obszary Victoria Island, gdzie obecnie znajdują się bardzo drogie nieruchomości.

Władze nie mogą eksmitować społeczności na podstawie tego, że są „niedostatecznie rozwinięte”, ponieważ rozwój jest obowiązkiem rządu. Dlatego też administracja Lagosu często stosuje inne preteksty, aby usprawiedliwić usunięcie osiedli marginalnych. Jednym z nich jest zagrożenie środowiskowe. Władze uważają, że osiedla marginalne są „zanieczyszczone środowiskowo” lub „brudne” i niebezpieczne pod względem sanitarnym. Drugą narracją jest kryminalizacja mieszkańców tych dzielnic.

Na podstawie wywiadów z przedstawicielami organizacji pozarządowych działających na rzecz prawa do miasta można stwierdzić, że w narracjach władz Lagosu miejsca takie jak Makoko są przedstawiane jako „siedliska działalności przestępczej”, a nieformalni osadnicy bywają zbiorczo oskarżani o udział w porwaniach, które stanowią istotny problem w skali całej Nigerii. Narracje te są następnie internalizowane przez mieszkańców Lagosu z wyższych klas społecznych. Wspomnienie planów odwiedzenia tej części miasta często wywołuje u nich zdziwienie, niedowierzanie, a nawet szok, połączone z natychmiastowymi ostrzeżeniami przed rzekomym zagrożeniem, trudnymi warunkami dostępu oraz wysokim poziomem niebezpieczeństwa. Reakcje te wskazują na silnie zakorzeniony lęk społeczny oraz symboliczne wykluczenie Makoko z bezpiecznej i akceptowalnej mapy miasta.

Przymusowe wysiedlenia w Lagosie i innych miastach Globalnego Południa są w literaturze interpretowane jako element neoliberalnej logiki rozwoju miejskiego, w ramach której priorytetem stają się projekty infrastrukturalne i inwestycyjne kosztem praw mieszkańców osiedli nieformalnych [Davis 2006; Harvey 2008; Alade 2022]. Badania wskazują, że praktyki te, realizowane bez zapewnienia adekwatnych form relokacji, przyczyniają się do reprodukcji nieformalnego osadnictwa, ponieważ osoby eksmitowane zmuszone są do poszukiwania schronienia w innych marginalizowanych częściach miasta [Amnesty International 2017].

Polityka ta jest w dużej mierze możliwa dzięki prawu zawartemu w Land Use Act z 1978 roku, które przekazuje całą ziemię w ręce gubernatora stanu, co jest następnie wykorzystywane do wywłaszczania mieszkańców Makoko i innych osiedli [Alade,

2022, s. 10]. Działania rządu stanu Lagos, polegające na forsowaniu elitarnych inwestycji, są postrzegane jako kontynuacja kolonialnej logiki segregacji, w której zasoby i infrastruktura są nieproporcjonalnie kierowane do zamożnych enklaw, a ubodzy są wypierani z atrakcyjnych lokalizacji, aby zrobić miejsce dla luksusowych fantazji urbanistycznych.

Makoko funkcjonuje w warunkach niepewności przestrzennej (*tenure insecurity*), szeroko opisywanej w literaturze dotyczącej osiedli nieformalnych miast Globalnego Południa jako brak formalnego uznania praw do gruntu, prowadzący do stałego zagrożenia wysiedleniami [Payne, Durand-Lasserve 2012].

Makoko jako produkt turystyczny

Geneza i rozwój turystyki w Makoko

Początki turystyki w Makoko miały charakter niesformalizowany. Wzrost zainteresowania osadą był ściśle związany z jej medialnym wizerunkiem, w którym warunki życia mieszkańców przedstawiano jako skrajnie trudne, często w sposób sensacyjny i egzotyzujący, podkreślający ich „nieprawdopodobność” z perspektywy odbiorców zewnętrznych. Makoko zaczęło przyciągać uwagę międzynarodowych odbiorców po publikacjach prasowych oraz materiałach audiowizualnych, w tym m.in. po emisji dokumentu BBC *Welcome to Lagos* z 2010 roku [Akpome, 2018, s. 2].

Rzeczony rozwój turystyki rozpoczął się od indywidualnych wizyt zagranicznych podróżnych, które z czasem przekształciły się w zorganizowane wycieczki grupowe. W kolejnych latach Makoko zaczęli odwiedzać również turyści oraz przedstawiciele organizacji pozarządowych, często łącząc wizyty z przekazywaniem pomocy materialnej.

Wraz ze wzrostem popularności osada została stopniowo włączona do komercyjnych tras turystycznych i zaczęła funkcjonować jako rozpoznawalny produkt turystyki miejskiej. Analiza ofert dostępnych na międzynarodowych platformach rezerwacyjnych wskazuje, że Makoko jest prezentowane jako „pływająca wioska” lub „pływająca społeczność”, często określana mianem „Wenecji Afryki”, co wpisuje się w narrację egzotyki i wyjątkowości przestrzennej. Wycieczki mają zazwyczaj formę kilkugodzinnych rejsów łodzią (około 2–4 godzin), obejmujących obserwację codziennego życia mieszkańców oraz wizyty w wybranych punktach społecznych, takich jak szkoły czy sierocińce. Element „pomocy” lub „wsparcia społeczności” bywa

eksponowany jako integralna część doświadczenia turystycznego, co lokuje te praktyki na styku turystyki biedy i tzw. wycieczek filantropijnych.

W miarę wzrostu popytu turystyka w Makoko zaczęła być postrzegana jako potencjalnie dochodowy segment rynku, skierowany przede wszystkim do zamożnych turystów zagranicznych. Ceny komercyjnych wycieczek, według stanu na koniec 2025 roku, sięgały sześciuset złotych za krótką wizytę, co jednoznacznie wskazuje na ich elitarnie ukierunkowanie. Pomimo licznych kontrowersji etycznych, rozwój turystyki bywa jednocześnie interpretowany jako jedno z niewielu narzędzi umożliwiających umiędzynarodowienie problemów Makoko oraz zwrócenie uwagi opinii publicznej na wieloletnie zaniedbania ze strony władz państwowych i lokalnych.

Postępująca komercjalizacja dostępu do Makoko sprawiła, że został on bardziej skontrolowany i spieniężony. Kluczowym przejawem tego procesu jest kontrola sprawowana przez lokalnych *gatekeeperów*, czyli osoby ze społeczności, które regulują dostęp osób z zewnątrz do osiedla. *Gatekeeperzy* monitorują wejścia na teren Makoko, a w przypadku pojawienia się nieznanych im osób blokują dostęp, domagając się uiszczenia opłaty lub nakazując opuszczenie terenu. Praktyki te są szczególnie nasilone wobec osób postrzeganych jako zamożne lub jako niepochozące z Nigerii. W jednym z przypadków udokumentowanych podczas badań terenowych autorki za umożliwienie wejścia na teren osiedla oraz jego oprowadzenie zażądano opłaty w wysokości 200 USD, z możliwością negocjacji ceny. Wysokie koszty dostępu, w połączeniu z narracją filantropijną obecną w ofertach komercyjnych, potwierdzają, że turystyka w Makoko jest projektowana przede wszystkim z myślą o międzynarodowych odbiorcach o relatywnie wysokich możliwościach finansowych. Kontrola ta działa jednocześnie jako bariera dostępu do „autentyczności”, zmuszając niektórych badaczy do prowadzenia badań w trybie nieformalnym lub do rezygnacji z wizyt ze względu na koszty i ograniczenia.

W miarę wzrostu popytu turystyka w Makoko zaczęła być postrzegana jako potencjalnie dochodowy segment rynku, skierowany przede wszystkim do zamożnych turystów zagranicznych. Ceny komercyjnych wycieczek, według stanu na koniec 2025 roku, sięgały około sześciuset złotych za krótką wizytę, co wskazuje na ich elitarnie ukierunkowanie. Pomimo licznych kontrowersji etycznych rozwój turystyki bywa jednocześnie interpretowany przez część obserwatorów jako jedno z niewielu narzędzi umożliwiających umiędzynarodowienie problemów Makoko oraz zwrócenie uwagi opinii publicznej na wieloletnie zaniedbania ze strony władz państwowych i lokalnych.

Wysokie koszty dostępu, w połączeniu z narracją filantropijną obecną w ofertach komercyjnych, potwierdzają, że turystyka w Makoko jest projektowana przede wszystkim z myślą o międzynarodowych odbiorcach dysponujących znaczną siłą nabywczą. Jednocześnie brak przejrzystych mechanizmów redystrybucji środków finansowych sprawia, że deklarowana filantropia ma często charakter selektywny i niesystemowy.

Makoko w mediach społecznościowych jako produkt wizualny

Makoko, podobnie jak inne osiedla marginalne, stało się widowiskiem konsumpcyjnym, którego wartość opiera się na estetyzacji deprywacji. Wyobrażenia o osiedlach o niskim statusie społeczno-ekonomicznym są kształtowane i rozpowszechniane globalnie przez media, w tym filmy, dokumenty i fotografie.

Klasyfikacja nadawców i dyskursów

W zebranych materiale można wyróżnić cztery główne kategorie nadawców, z których każda koncentruje się na odmiennych schematach interpretacyjnych:

Kategoria nadawcy	Dyskurs	Kody analityczne
Turyści/ twórcy turystyczni (vlogerzy)	Egzotyzacja, sensacjonalizm, prywatna komercjalizacja	Estetyzacja biedy, uprzedmiotawiające spojrzenie turystyczne, język egzotyki
Organizacje pozarządowe (NGO)/ aktywiści	Rozwój, pomoc humanitarna, odporność społeczności	Narracje aktywistyczne, język nadziei i współczucia, edukacja, infrastruktura
Media krytyczne/ dokumentaliści/ artyści	Konflikt polityczny, historia wywłaszczeń, urbanistyka	Wątki wysiedleń, uprzedmiotowienie, reprezentacje konfliktów miejskich
Oficjalne instytucje rządowe/ lokalne władze	Brak zaangażowania (rząd); hierarchia, kontrola przestępczości (wodzowie)	Niepewność społeczna, brak wsparcia rządowego

Poniżej przedstawiono główne ustalenia, sklasyfikowane zgodnie z wymienionymi kodami analitycznymi i z podziałem na analizę wizualną i tekstową.

Analiza materiału empirycznego ujawniła wyraźną dychotomię w sposobach przedstawiania Makoko w globalnym obiegu cyfrowym. Zidentyfikowane narracje oscylują pomiędzy dwoma przeciwstawnymi biegunami: (1) estetyzującą i komercyjną eksploatacją przestrzeni oraz (2) krytyczno-aktywistycznym dyskursem problematyzującym strukturalne uwarunkowania marginalizacji osiedla. Oba te sposoby reprezentacji współlistnieją w tych samych środowiskach cyfrowych, często wykorzystując odmienne strategie wizualne i językowe.

I.A. Biegun komodyfikacji: egzotyka, estetyzacja i uprzedmiotawiające spojrzenie turystyczne

Egzotyzacja przestrzeni i estetyzacja biedy

Egzotyzacja stanowi dominujący schemat interpretacyjny w narracjach tworzonych przez turystów i twórców turystycznych (vlogerów, influencerów). Makoko przedstawiane jest przede wszystkim jako przestrzeń egzotyczna i wizualnie atrakcyjna, funkcjonująca jako rozpoznawalna marka. Osiedle powszechnie określane jest mianem „Wenecji Afryki”, a także opisywane sensacyjnymi metaforami, takimi jak „największy pływający *slums* Afryki”.

Mimo deklaratywnego podkreślania biedy, Makoko bywa jednocześnie przedstawiane jako „miejsce niesamowitego piękna, siły i wyzwania”. Niektórzy autorzy opisują je jako „zapierającą dech w piersiach pływającą wioskę” (*breathhtaking floating village*), co stanowi wyraźny przykład estetyzacji ubóstwa. W narracjach tych dominuje język egzotyki i podziwu dla „unikalnej kultury” osiedla. Podkreśla się również pochodzenie mieszkańców Makoko jako potomków migrantów z Beninu i Togo, co dodatkowo wzmacnia ich przedstawienie jako kulturowo „odrębnych” i „innych”.

Uprzedmiotowanie mieszkańców

Drugim kluczowym elementem tego bieguna jest uprzedmiotawiający sposób patrzenia, w którym codzienne życie w trudnych warunkach staje się przedmiotem wizualnej konsumpcji. W dyskursie krytycznym często pojawia się zarzut redukcji społeczności do „*poverty porn*”, rozumianego jako uprzedmiotawiające spojrzenie turystyczne i sensacyjne przedstawianie trudności życia codziennego.

Problem ten unaoczniają pytania o charakterze etycznym, takie jak: „Odkąd społeczność o niższym statusie społeczno-ekonomicznym stała się atrakcją

turystyczną?”. Jeden z nigeryjskich pisarzy zauważył sytuację, w której kobieta z Makoko „desperacko próbowała ukryć twarz przed kamerą” vlogera, co zostało określone jako zachowanie „intruzywne i niewiarygodnie lekceważące”. W analizowanych materiałach pojawiają się również relacje o mieszkańcach chowających się przed obiektywem i krzyczących do turystów, aby przestali filmować.

Turystyka w Makoko ma jednocześnie wyraźny wymiar komercyjny. Wycieczki są organizowane przez lokalnych i międzynarodowych operatorów, jak wspomniano wcześniej, ich ceny są wysokie, co dodatkowo wzmacnia asymetrię relacji między obserwującymi a obserwowanymi.

Strategie wizualne

Na poziomie wizualnym narracje te wykorzystują charakterystyczne strategie estetyczne. Szczególną rolę odgrywają ujęcia z lotu ptaka wykonywane dronami, które ukazują rozległość i gęstość zabudowy Makoko. Choć obrazy te przedstawiają chaos przestrzenny, jednocześnie go estetyzują, przekształcając osiedle w wizualny spektakl.

Częstym elementem kompozycji jest także kontrast infrastrukturalny. W tle płynącej zabudowy pojawia się Third Mainland Bridge, symbolizujący bliskość bogatszego, formalnego Lagosu, a jednocześnie podkreślający oddzielenie Makoko od głównej infrastruktury miasta i jego nieformalny charakter.

I.B. Biegun krytyczno-aktywistyczny: konflikty, prawo do miasta i narracje humanitarne

Narracje aktywistyczne i humanitarne

W opozycji do estetyzujących reprezentacji funkcjonują narracje tworzone przez organizacje pozarządowe, aktywistów oraz część krytycznych twórców. Koncentrują się one na języku współczucia, nadziei i odpowiedzialności społecznej. W analizowanych postach informuje się m.in. o ukończeniu pierwszego dziesięciopokojowego centrum medycznego w Makoko, zbudowanego przez ponad 50 lokalnych pracowników, a także o zbiórce 80 000 USD przeprowadzonej w ciągu 24 godzin na budowę i utrzymanie sierocińca dla 50–60 dzieci. Zbiórka ta została zainicjowana przez vlogera, który należał do pierwszych znanych youtuberów publikujących materiały o Makoko.

Istotnym elementem tych narracji są także wątki edukacyjne. Aktywiści wspierają lokalne szkoły, funkcjonujące dzięki datkom i pracy wolontariuszy. Jedną z

nich, Roy Dek Academy, została założona, ponieważ – jak podkreślano – „dzieci błąkały się po ulicach”, a jej misją jest „szkolenie ich dla świata zewnętrznego”. Autorzy tych treści często akcentują osobisty wymiar wizyty w Makoko, podkreślając, jak silnie uświadamia ona znaczenie „szczęścia miejsca urodzenia”.

Reprezentacje konfliktów miejskich i wątków wysiedleń

Drugim kluczowym wątkiem tego bieguna są reprezentacje Makoko jako areny trwałego konfliktu o przestrzeń. Osiedle, które powstało w XIX wieku, nadal traktowane jest przez władze jako nielegalne osiedle marginalne. Rząd i deweloperzy planują jego likwidację w celu realizacji projektów infrastrukturalnych, w tym budowy sztucznych wysp przeznaczonych dla zamożnych mieszkańców.

Plany te obejmują m.in. pogłębianie laguny i wykorzystanie piasku, co prowadzi do niszczenia ekosystemu wodnego i uniemożliwia mieszkańcom tradycyjne rybołówstwo. W odpowiedzi na te działania społeczność Makoko podejmuje opór. W 2012 roku, po otrzymaniu 72-godzinnego ostrzeżenia o eksmisji, mieszkańcy sprzeciwili się planowanym rozbiórkom i pozostali na miejscu.

Narracje te osadzają konflikt w szerszym kontekście postkolonialnym, wskazując, że wysiedlenia w Lagosie są częścią długotrwałego procesu sięgającego segregacyjnych praktyk planowania kolonialnego. Podobne mechanizmy stosowano wcześniej w celu przejmowania cennych terenów pod elitarne enklawy i luksusowe nieruchomości, jak miało to miejsce po eksmisji Maroko w 1990 roku, gdzie powstały luksusowe osiedla mieszkaniowe i centrum biznesowe.

Analiza semiotyczna i dyskurs wizualny

Treści wizualne aktywnie uczestniczą w tworzeniu cyfrowych wyobrażeń Makoko, wykorzystując symboliczne zabiegi estetyczne, takie jak światło, kolorystyka i kadrowanie, do wzmacniania odmiennych typów narracji. Kontrast nie dotyczy pojedynczych obrazów, lecz sposobów wizualnego opowiadania o Makoko, charakterystycznych dla poszczególnych kategorii nadawców.

Dzieci są jednym z najbardziej eksponowanych motywów wizualnych. Często przedstawiane są jako uśmiechnięte i pełne energii, co kontrastuje z trudnymi warunkami życia, takimi jak brak dostępu do czystej wody czy konieczność codziennego przemieszczania się do szkoły łodzią. Motyw ten wzmacnia narrację o „odporności” (*resilience*) społeczności. Jednocześnie dzieci, zwłaszcza z domów

dziecka, bywają zmuszane do występowania przed zwiedzającymi osiedle turystami, którzy mogą przekazać datki na funkcjonowanie sierocińca.

W analizowanych materiałach wyraźnie zaznacza się także nieobecność państwa. W kadrach i opisach rzadko pojawiają się działania rządu lub lokalnych władz. Zamiast tego widoczne są organizacje charytatywne i wolontariusze, co sprawia, że mieszkańcy Makoko funkcjonują jako „bohaterowie pierwszego planu”, podczas gdy odpowiedzialność instytucjonalna pozostaje poza polem widzenia.

Analiza warstwy tekstowej (język i dyskurs)

Analiza warstwy tekstowej koncentrowała się na identyfikacji dominujących rejestrów językowych wykorzystywanych do opisu Makoko. W narracjach turystycznych i popularnych dominuje język sensacyjności i egzotyki, oparty na dramatyzujących określeniach, takich jak „Czarna Woda Makoko”. Autorzy tych treści opisują swoje doświadczenia jako „szalone” (*beyond crazy*), wzmacniając wrażenie ekstremalności i inności.

Teksty NGO i aktywistów operują natomiast językiem współczucia i nadziei. Makoko przedstawiane jest jako społeczność „zaniedbana przez świat zewnętrzny”, a narracje te wyrażają wdzięczność za zdolność mieszkańców do tworzenia „lepszego jutra”.

Dyskurs krytyczny, osadzony w postkolonialnych i krytycznych badaniach miejskich, wykorzystuje język polityczny, odwołujący się do kategorii „walki z gentryfikacją”, „braku praw do życia w mieście” (*don't have the right to live in the city*) oraz „niesprawiedliwości społecznej” (*social injustice*). Metaforyczne określenia Makoko jako „rytmu przeciwko rozumowi” (*rhythm against reason*) oraz Lagosu jako miasta, które „nie pęka – lecz się ugina i tańczy” (*Lagos doesn't break – it bends. And it dances*), służą podkreśleniu alternatywnych form miejskiej racjonalności i zdolności nieformalnych struktur do adaptacji wobec presji neoliberalnej urbanizacji.

DYSKUSJA

Wyniki przeprowadzonej analizy potwierdzają ustalenia autorów badających turystykę biedy jako formę komercjalizacji miejskiej deprywacji, ale jednocześnie wskazują na specyfikę Makoko jako osiedla nadwodnego, którego turystyczna atrakcyjność została zbudowana wokół wizualnej odmienności, nieformalności osadniczej i łatwo rozpoznawalnej metafory „Wenecji Afryki”. Podobnie jak w

badaniach Dürr i Jaffe [2012], Rolfesa [2010] oraz Frenzla, Koensa i Steinbrinka [2012], ubóstwo nie występuje tu wyłącznie jako tło wycieczki, lecz staje się jednym z podstawowych elementów wartości turystycznej miejsca. W przypadku Makoko mechanizm ten jest szczególnie widoczny, ponieważ warunki mieszkaniowe, transport łodziami, zabudowa na palach oraz brak podstawowej infrastruktury są przekształcane w wizualnie atrakcyjny obraz „innego” Lagosu.

W porównaniu z turystyką biedy w Republice Południowej Afryki, opisywanym przez Rogersona [2004], Steinbrinka [2012] i Frenzla [2016], Makoko nie jest przedstawiane przede wszystkim jako przestrzeń pamięci politycznej czy emancypacyjnej narracji historycznej. W przypadku *townshipów* istotną rolę odgrywały narracje walki, transformacji i postapartheidowej tożsamości. Makoko funkcjonuje natomiast głównie jako przestrzeń wizualnego kontrastu wobec nowoczesnego, aspiracyjnego Lagosu. Turystyczna narracja o osiedlu jest mniej zakorzeniona w historii politycznej, a silniej w estetyce ekstremalnych warunków życia, lokalizacji nadwodnej i poczuciu dostępu do „ukrytego” miasta. Wyniki badania wskazują więc, że Makoko wpisuje się w globalny model turystyki biedy, ale rozwija jego odmienny wariant, oparty na spektakularności środowiska wodnego i nieformalnej infrastruktury.

Z kolei w odniesieniu do badań nad fawelami Rio de Janeiro, zwłaszcza analiz Freire-Medeiros [2009] oraz Madeiry i in. [2026], przypadek Makoko wykazuje podobieństwo w zakresie poszukiwania autentyczności, kontaktu z codziennością mieszkańców i atrakcyjności przestrzeni stygmatyzowanej. W obu przypadkach przestrzenie marginalizowane są włączane do obiegu turystycznego jako miejsca „prawdziwego” miasta, odmiennego od oficjalnych, uporządkowanych tras turystycznych. Różnica polega jednak na tym, że w fawelach istotne miejsce zajmują również narracje kultury miejskiej, muzyki, punktów widokowych i lokalnej przedsiębiorczości, podczas gdy Makoko jest częściej sprowadzane do obrazu życia na wodzie, biedy infrastrukturalnej i wyjątkowości przestrzennej. Wizerunek Makoko jest silniej zależny od efektu wizualnego szoku i egzotykcji niż od narracji miejskiej kultury codziennej.

Wyniki analizy są również zbieżne z badaniami nad Dharavi w Mumbaju, gdzie turystyka biedy często opiera się na przedstawianiu pracowitości, przedsiębiorczości i zdolności mieszkańców do funkcjonowania w warunkach deprywacji. W Makoko podobny motyw pojawia się w narracjach o rybołówstwie, lokalnej gospodarce,

wędzeniu ryb czy codziennych praktykach adaptacyjnych. Jednak w analizowanych materiałach społecznościowych motyw ten jest często podporządkowany bardziej spektakularnym przedstawieniom osiedla jako przestrzeni „niewiarygodnej”, „pływającej” i wizualnie ekstremalnej. Tym samym Makoko staje się produktem turystycznym przede wszystkim przez obraz, a dopiero w drugiej kolejności przez narrację o pracy, przedsiębiorczości i lokalnej gospodarce.

Szczególne znaczenie ma tu problem autentyczności. Wyniki badania potwierdzają ustalenia Wanga [1999], Cohena [1988] i Taylora [2001], zgodnie z którymi autentyczność w turystyce jest wytwarzana społecznie, negocjowana i zależna od oczekiwań turystów. Makoko jest przedstawiane jako „prawdziwe” Lagos, ponieważ odbiega od wizerunku miasta modernizowanego, inwestycyjnego i aspirującego do statusu metropolii światowej. Turyści i twórcy internetowi odnajdują autentyczność w tym, co wizualnie kontrastuje z oficjalnym obrazem rozwoju miasta. Autentyczność ta jest jednak silnie filtrowana przez przewodników, operatorów, lokalnych *gatekeeperów*, algorytmy platform społecznościowych i oczekiwania odbiorców internetowych.

Badanie wzmacnia również tezę Rolfesa [2010] o „odwróconej estetyce” turystyki biedy. W Makoko dramat infrastrukturalny, brak kanalizacji, niestabilna zabudowa i życie na zanieczyszczonej wodzie stają się elementami wizualnej atrakcyjności. Ujęcia z łodzi, kadry z dronów, kontrast między drewnianymi domami a panoramą Lagosu oraz określenia typu „Wenecja Afryki” przekształcają deprywację w obraz nadający się do udostępnienia, komentowania i konsumpcji. Wyniki badania dodatkowo rozwijają dotychczasowe ujęcia turystyki biedy, ponieważ pokazują, że media społecznościowe nie tylko rozpowszechniają obraz osiedla marginalnego, ale aktywnie uczestniczą w produkcji jego wartości turystycznej.

W literaturze dotyczącej turystyki biedy podkreśla się znaczenie przewodników, operatorów i lokalnych pośredników w regulowaniu dostępu do osiedli marginalnych [Basu, Meschkanck 2012; Frenzel i in. 2012]. Przypadek Makoko pokazuje jednak szczególnie wyraźnie, że kontrola dostępu może stać się jednym z podstawowych mechanizmów komercjalizacji przestrzeni. Wodny charakter osiedla, ograniczona liczba punktów wejścia, konieczność korzystania z łodzi oraz obecność lokalnych pośredników sprawiają, że dostęp do Makoko można łatwo monitorować i spieniężać. Opłaty za wejście, komercyjne wycieczki i praktyki oprowadzania przekształcają

osiedle w kontrolowany produkt turystyczny, którego wartość zależy od obietnicy kontaktu z przestrzenią trudno dostępną.

Wyniki badania potwierdzają także ambiwalentny charakter narracji humanitarnych i filantropijnych. Z jednej strony obecność NGO, aktywistów i twórców dokumentalnych może zwiększać widzialność problemów Makoko, zwłaszcza w kontekście wysiedleń, braku infrastruktury i niepewności osadniczej. Z drugiej strony część narracji pomocowych wykorzystuje podobne środki wizualne jak turystyka komercyjna: dzieci, zniszczoną infrastrukturę, wodę, prowizoryczną zabudowę i kontrasty. Oznacza to, że granica między krytyczną widzialnością a komodyfikacją cierpienia jest płynna. Wyniki te są zgodne z krytycznymi analizami, które wskazują na ograniczoną skuteczność krótkotrwałych gestów pomocowych, gdy nie towarzyszą im trwałe zmiany instytucjonalne i infrastrukturalne [Freire-Medeiros 2009; Gui, Zhong 2024].

Przypadek Makoko należy również odczytywać w kontekście polityki „*world-class city*” w Lagosie. W literaturze dotyczącej urbanizacji Lagosu podkreśla się, że osiedla nadwodne i nieformalne są często przedstawiane jako przeszkoda dla modernizacji, bezpieczeństwa, estetyki miasta i inwestycyjnego wizerunku metropolii [Adama 2020; Alade 2022; Amnesty International 2017]. Wyniki niniejszego badania pokazują, że turystyka biedy działa w tym kontekście dwuznacznie. Zwiększa widzialność Makoko i może utrudniać całkowite wymazanie osiedla z pola międzynarodowej uwagi, ale jednocześnie utrwała jego obraz jako przestrzeni problemu, egzotyki i odstępstwa od normy nowoczesnego miasta. Makoko zostaje więc włączone do globalnego obiegu turystycznego dokładnie poprzez te cechy, które w lokalnych strategiach rozwoju są traktowane jako argument na rzecz jego przebudowy, kontroli lub usunięcia.

Najważniejszy wkład artykułu polega na pokazaniu, że komercjalizacja Makoko nie wynika wyłącznie z samej obecności biedy. Produkt turystyczny powstaje dopiero na przecięciu kilku procesów: materialnej odmienności osiedla, medialnej estetyzacji, poszukiwania autentyczności przez turystów, kontroli dostępu przez pośredników, narracji filantropijnych oraz politycznego konfliktu o tereny nadwodne. Makoko stało się produktem turystycznym, ponieważ jego nieformalność została przekształcona w rozpoznawalny znak wizualny, a codzienne życie mieszkańców zaczęło funkcjonować jako doświadczenie dostępne odpłatnie, fotografowane, komentowane i dystrybuowane w globalnym obiegu cyfrowym.

WNIOSKI

Makoko, będące nieformalną osadą na wodzie, stało się komercyjnym produktem turystycznym w wyniku połączenia materialnej specyfiki miejsca, globalnego popytu na autentyczne doświadczenia miejskie, cyfrowej cyrkulacji obrazów oraz lokalnej kontroli dostępu. O atrakcyjności turystycznej Makoko decyduje przede wszystkim jego wizualna odmienność: zabudowa na palach, transport łodziami, położenie na Lagunie Lagos, gęsta struktura osadnicza i kontrast wobec modernizującego się Lagosu. Cechy te zostały przekształcone w rozpoznawalny zestaw obrazów, opisów i metafor, takich jak „Wenecja Afryki” czy „pływający slums”.

Drugim elementem tego procesu była medialna i społecznościowa reprodukcja wizerunku Makoko. Instagram, TikTok i YouTube wzmacniają atrakcyjność osiedla poprzez kadry podkreślające wyjątkowość przestrzeni, bliskość codziennego życia mieszkańców oraz kontrast między biedą a spektakularną lokalizacją. W efekcie Makoko funkcjonuje w globalnym obiegu cyfrowym jako miejsce, które można zobaczyć, sfilmować, udostępnić i włączyć do własnej narracji podróżniczej, humanitarnej lub dokumentalnej.

Trzecim mechanizmem była komercjalizacja dostępu. Obecność przewodników, operatorów turystycznych i lokalnych *gatekeeperów* sprawia, że wejście do osiedla, przejazd łodzią, możliwość fotografowania i kontakt z mieszkańcami stają się elementami płatnego doświadczenia. Makoko jest przestrzenią, której dostępność została zorganizowana, kontrolowana i wyceniona. Szczególnie ważne jest to, że wodny charakter osiedla sprzyja regulowaniu ruchu osób z zewnątrz, co wzmacnia rolę pośredników.

Czwartym elementem była moralna rama turystyki biedy. Narracje o pomocy, edukacji, wspieraniu lokalnej społeczności i „zobaczeniu prawdziwego życia” pozwalają turystom interpretować wizytę jako doświadczenie poznawcze lub etyczne. Jednocześnie analiza pokazuje, że taka rama często nie zmienia podstawowej asymetrii relacji między odwiedzającymi a mieszkańcami. Mieszkańcy pozostają przede wszystkim obiektem obserwacji, a nie głównymi autorami narracji o własnym miejscu zamieszkania.

Wyniki badania poszerzają literaturę dotyczącą turystyki biedy o przypadek zachodnioafrykańskiego miasta i nadwodnego osiedla nieformalnego. Dotychczasowe badania koncentrowały się głównie na przykładach z Republiki Południowej Afryki, Brazylii i Indiach.

Artykuł wskazuje także na potrzebę silniejszego uwzględnienia mediów społecznościowych w badaniach nad turystyką biedy. Platformy cyfrowe nie pełnią wyłącznie funkcji archiwum doświadczeń turystycznych. Uczestniczą w konstruowaniu atrakcyjności miejsca, selekcionują obrazy, wzmacniają określone emocje i przyspieszają globalne rozpowszechnianie uproszczonych reprezentacji osiedli marginalnych.

Trzecią implikacją teoretyczną jest zwrócenie uwagi na związek między turystyką biedy a polityką urbanistyczną miasta aspirującego do statusu metropolii światowej. Przypadek Makoko pokazuje, że turystyczna widzialność osiedla może współistnieć z jego polityczną marginalizacją i niepewnością osadniczą. Turystyka biedy powinna być więc analizowana jako element szerszych konfliktów o prawo do miasta, reprezentację przestrzeni i przeszłość terenów nadwodnych.

Ograniczenia badania

Badanie ma charakter jakościowego studium przypadku, dlatego jego wyniki nie powinny być traktowane jako pełna diagnoza całego rynku turystyki biedy w Lagosie. Analiza obejmowała celowo dobrany materiał z mediów społecznościowych oraz obserwacje terenowe prowadzone w określonych momentach czasowych. Dobór treści internetowych był zależny od publicznej dostępności materiałów, algorytmów platform oraz użytych hashtagów i słów kluczowych.

Ograniczeniem badania jest również brak systematycznych wywiadów z mieszkańcami Makoko dotyczących ich własnego doświadczenia turystyki. Ze względu na trudności dostępu, obecność *gatekeeperów* i wrażliwy charakter tematu, perspektywa mieszkańców została uchwycona pośrednio, poprzez obserwacje terenowe, materiały wizualne, wypowiedzi ekspertów i analizę narracji publicznych. Kolejnym ograniczeniem jest brak pełnych danych ekonomicznych dotyczących przepływu dochodów z wycieczek, udziału lokalnej społeczności w zyskach oraz rzeczywistych kosztów i korzyści ponoszonych przez mieszkańców.

Analiza mediów społecznościowych pozwala uchwycić dominujące sposoby reprezentowania Makoko, ale nie daje pełnej wiedzy o intencjach autorów treści ani o sposobie ich odbioru przez różne grupy użytkowników. Materiały publikowane online mają charakter performatywny i często są tworzone z myślą o atrakcyjności wizualnej, zasięgach i zaangażowaniu odbiorców.

Kierunki przyszłych badań

Dalsze badania powinny objąć perspektywę mieszkańców Makoko, w tym ich ocenę obecności turystów, doświadczenia fotografowania i filmowania, postrzeganie lokalnych *gatekeeperów* oraz oczekiwania wobec ewentualnego rozwoju turystyki społecznościowej. Szczególnie wartościowe byłyby badania partycypacyjne, prowadzone we współpracy z mieszkańcami, lokalnymi liderami, organizacjami społecznymi i operatorami turystycznymi.

Ważnym kierunkiem badań jest również analiza ekonomii turystyki w Makoko: przepływu pieniędzy, podziału dochodów, roli pośredników oraz wpływu opłat turystycznych na lokalne relacje społeczne. Pozwoliłoby to ocenić, czy turystyka przynosi realne korzyści społeczności, czy przede wszystkim wzmacnia istniejące nierówności.

Potrzebne są także badania porównawcze zestawiające Makoko z innymi destynacjami turystyki biedy. Takie porównanie mogłoby pokazać, które mechanizmy komodyfikacji ubóstwa mają charakter globalny, a które wynikają z lokalnej specyfiki politycznej, kulturowej i środowiskowej.

Ostatnim istotnym kierunkiem są systematyczne badania nad cyfrowym wizerunkiem Makoko. Analiza zmian w treściach publikowanych na Instagramie, TikToku, YouTube i platformach turystycznych pozwoliłaby sprawdzić, czy reprezentacje osiedla przesuwają się w stronę większej krytyczności i sprawczości mieszkańców, czy raczej utrwalają estetykę egzotyki, biedy i wizualnego spektaklu.

Bibliografia

- Adama O., 2020, Slum upgrading in the era of world-class city construction: The case of Lagos Nigeria, "International Journal of Urban Sustainable Development", tom 12, nr 2, s. 219–235
- Akpome A., 2018, Lagos is a country: Slum city nation and globalization in Welcome to Lagos, "Nordic Journal of African Studies", tom 27, nr 2, s. 1–14
- Alade A., 2022, Development Paradigms and the Framing of Postcolonial Identity: Urbanization Waterfront Development and the Eko o ni baje Ethos Slogan in Lagos, [in:] F. Allen L. Amadi (eds.), Decolonizing Colonial Development Models in Africa: A New Postcolonial Critique, Lexington Books, Lanham, s. 1–22
- Amnesty International, 2017, Nigeria the human cost of a megacity Forced evictions of the urban poor in Lagos Nigeria, Amnesty International, London

- Anago-Osho, 2024, Makoko Slum Tour The negative portrayal of Nigeria, Anago Adventures blog 19 October, <https://anagoadventures.blogspot.com/2024/10/makoko-slum-tour-negative-portrayal-of.html> [12.01.2026]
- Basu K. Meschkank J., 2012, Slum tourism For the poor by the poor Negotiating poverty, [in:] F. Frenzel K. Koens M. Steinbrink (eds.), *Slum Tourism Poverty Power and Ethics*, Routledge, London
- Cocks C., 2001, *Doing the Town The Rise of Urban Tourism in the United States 1850–1915*, University of California Press, Berkeley
- Cohen E., 1988, Authenticity and commoditization in tourism, „Annals of Tourism Research”, tom 15, nr 3, s. 371–386
- Crapolicchio E. Sarrica M. Rega I. Norton L. S. Vezzali L., 2022, Social representations and images of slum tourism: Effects on stereotyping, „International Journal of Intercultural Relations”, tom 90, s. 97–107
- Davis M., 2006, *Planet of Slums*, Verso, London
- Dowling R. M., 2009, *Slumming in New York From the Waterfront to Mythic Harlem*, University of Illinois Press, Champaign IL
- Durand-Lasserve A. Royston L. (eds.), 2002, *Holding Their Ground: Secure Land Tenure for the Urban Poor in Developing Countries*, Earthscan, London
- Dürr E. Jaffe R., 2012, Theorizing Slum Tourism Performing Negotiating and Transforming Inequality, "European Review of Latin American and Caribbean Studies", nr 93, s. 113–123
- Fereday J. Muir-Cochrane E., 2006, Demonstrating Rigor Using a Thematic Analysis Expectations Model, "International Journal of Qualitative Methods", tom 5, nr 1, s. 80–92
- Frenzel F., 2012, Beyond Othering The political roots of slum tourism, [in:] F. Frenzel K. Koens M. Steinbrink (eds.), *Slum Tourism Poverty Power and Ethics*, Routledge, London, s. 32–49
- Frenzel F., 2016, *Slumming it The tourist valorization of urban poverty*, Zed Books, London
- Frenzel F. Koens K. Steinbrink M. (eds.), 2012, *Slum Tourism Poverty Power and Ethics*, Routledge, London
- Frenzel F. Koens K. Steinbrink M. Rogerson C. M., 2015, Slum tourism State of the art, "Tourism Review International", tom 18, nr 4, s. 237–252
- Freire-Medeiros B., 2009, The favela and its touristic transits, "Geoforum", tom 40, nr 4, s. 580–588
- Frisch T., 2012, Glimpses of another world the favela and its transformation from a social exclusion area into a touristic attraction, "Tourism Geographies", tom 14, nr 2, s. 320–338
- Gandecka A., 2016, *Ostatnia enklawa autentyczności? Slumsy jako atrakcja turystyczna*, „Turystyka Kulturowa”, nr 6, s. 90–107

- Gui T. Zhong W., 2024, When urban poverty becomes a tourist attraction a systematic review of slum tourism research, "Humanities and Social Sciences Communications", tom 11, nr 1057, s. 1–16
- Harvey D., 2008, The Right to the City, "New Left Review", nr 53, s. 23–40
- HIFA, 2025, Makoko in Lagos Life on the Water – Between Hardship and Hope, raport online
- Hutnyk J., 1996, The Rumour of Calcutta Tourism Charity and the Poverty of Representation, Zed Books, London
- Koven S., 2004, Slumming Sexual and Social Politics in Victorian London, Princeton University Press, Princeton
- Land Use Act, 1978, Laws of the Federation of Nigeria 1990 Chapter 202, Federal Government of Nigeria
- Lawanson O. I. Proverbs D. Ibrahim R. L., 2023, The impact of flooding on poor communities in Lagos State Nigeria The case of the Makoko urban settlement, "Journal of Flood Risk Management", tom 16, nr 1, e12838
- Madeira A., Lopes S., Rodrigues R., Mees L., Palrão T., 2026, Tourist perception on slum tourism in Rio de Janeiro, „Journal of Urban and Regional Analysis”, tom 18, nr 1, s. 69–88
- Makanju A. Uriri A. Ikpe R., 2019, *A Socio-Economic Profiling of Households Livelihood and Vulnerability at Urban Slum Blighted Communities in Lagos: A Case Study of Makoko*, „International Journal of Research and Innovation in Social Science”, vol. III, issue VIII, s. 475–484.
- Menezes P., 2007, Turismo e favela Reflexões sobre ética e fotografia, "Dialogando no Turismo", tom 1, nr 3, s. 10–30
- Mendes A., 2010, Showcasing India unshining film tourism in Danny Boyle's Slumdog Millionaire, "Third Text", tom 24, nr 4, s. 471–479
- Mowforth M. Munt I., 2009, Tourism and Sustainability Development Globalisation and New Tourism in the Third World, Routledge, London
- Oloko A., 2019, Challenges and prospects of women fisherfolks in Lagos State Nigeria, praca magisterska, University of Bremen
- Oloko A. Fakoya K. Ferse S. Breckwoldt A. Harper S., 2022, The Challenges and Prospects of Women Fisherfolk in Makoko Lagos State Nigeria, "Coastal Management", tom 50, nr 2, s. 124–141
- Oyebo Y., 2018, Poverty Tourism, Medium.com 29 January, <https://medium.com/@yevandy/poverty-tourism-e8d7be3948d2> [12.01.2026]
- Rogerson C. M., 2004, Urban tourism and small tourism enterprise development in Johannesburg the case of township tourism, "GeoJournal", tom 60, nr 3, s. 249–257

- Rolfes M., 2010, Poverty tourism theoretical reflections and empirical findings regarding an extraordinary form of tourism, "GeoJournal", tom 75, nr 5, s. 421–442
- Rolfes M. Steinbrink M. Uhl C., 2009, Townships as Attraction An Empirical Study of Township Tourism in Cape Town, Universitätsverlag, Potsdam
- Rose G., 2016, Visual Methodologies An Introduction to Researching with Visual Materials, Sage, London
- Saldaña J., 2016, The Coding Manual for Qualitative Researchers, Sage, London
- Sarrica M. Rega I. Inversini A. Norton L. S., 2021, Slumming on Social Media? E-Mediated Tourist Gaze and Social Representations of Indian, South African, and Brazilian Slum Tourism Destinations, „Societies”, tom 11, nr 3, 106
- Simon R. F. Adegoke A. K. Adewale B. A., 2013, Slum settlements regeneration in Lagos mega-city An overview of a waterfront Makoko community, "International Journal of Education and Research", tom 1, nr 3, s. 1–16
- Steinbrink M., 2012, We did the slum Urban poverty tourism in historical perspective, "Tourism Geographies", tom 14, nr 2, s. 213–234
- Taylor J. P., 2001, Authenticity and sincerity in tourism, „Annals of Tourism Research”, tom 28, nr 1, s. 7–26
- Udoma O., 2013, Makoko Venice of Lagos, Futurecapetown
- Uduma-Olugu N. Oduwaye L., 2010, *The Regeneration of Lagos Lagoon Waterfronts for Recreation and Tourism*, [w:] *REAL CORP 2010 Proceedings*, Vienna, 18–20 May 2010, s. 757–764.
- UN-Habitat, 2003, *The Challenge of Slums: Global Report on Human Settlements 2003*, Earthscan Publications, London
- Urry J., 2002, The Tourist Gaze, Sage, London
- Volo S. Irimiás A., 2021, Instagram: Visual methods in tourism research, „Annals of Tourism Research”, tom 91, 103098
- Wang N., 1999, Rethinking authenticity in tourism experience, „Annals of Tourism Research”, tom 26, nr 2, s. 349–370.
- Wise N. Polidoro M. Hall G. Uvinha R. R., 2019, User-generated insight of Rio's Rocinha favela tour Authentic attraction or vulnerable living environment, "Local Economy", tom 34, nr 7, s. 680–698

Poverty tourism in Lagos (Nigeria): the commodification of urban inequalities on social media – the case of Makoko

Abstract: Poverty tourism in cities of the Global South increasingly operates as part of the experience economy, in which urban inequalities, informal settlement patterns, and spatial insecurity are transformed into visually appealing and economically marketable products. This article examines this process through the case of Makoko – an informal fishing settlement located along the Lagos Lagoon – investigating how a space of marginalisation becomes embedded in global circuits of tourism and media narratives. Drawing on fieldwork and qualitative content analysis of materials published on social media platforms (Instagram, TikTok, and YouTube), the article identifies dominant representational strategies of Makoko, focusing on the aestheticisation of poverty, the exoticisation of space, and the visual objectification of urban deprivation. The analysis demonstrates that digital narratives of Makoko oscillate between the commercial pursuit of “authenticity” and humanitarian or activist discourses that foreground urban conflicts, displacement, and the structural conditions of deprivation. Particular attention is paid to mechanisms of access control, the role of local gatekeepers, and power relations revealed through the touristic commodification of space. The article argues that tourism in Makoko not only reflects existing urban inequalities in Lagos but also actively reproduces them, aligning with urban development strategies and the “world-class city” agenda. The conclusions point to the ambivalent character of poverty tourism, which simultaneously enhances the global visibility of marginalised communities while deepening their symbolic objectification.

Keywords: poverty tourism, urban conflicts, spatial insecurity, Makoko, Lagos